

Religie, zingeving en levensbeschouwing

Les 1: Inleiding

Relevantie van RZL

- Om de samenleving te begrijpen
- Sociologen hebben altijd de vraag gesteld naar religie
  - **Max Weber**: protestantisme en kapitalisme
  - **Karl Marx**: aliënatie en onderdrukking
    - 19^e eeuw: dacht veel na over religie en zag dit als een middel van de bezittende klasse om de arbeiders te onderdrukken of verstrooien (vervreemding)
  - **Jürgen Habermans**

Is religie een gepasseerd station?

- Was vroeger wel belangrijk, maar neemt het belang nu af?
- PARADIGMA: religie is in de **21de eeuw** erg aanwezig, misschien zelfs meer dan vroeger: maatschappelijke en landelijke discussies → springlevend
  - Religieusgeïnspireerd terrorisme, dierenwelzijn, kerstmarkten, zwartenpietendiscussie, ...
  - Religie doet er in de 21ste eeuw nog steeds toe

Begrippen

Zingeving

- In onze tijd/cultuur is er een crisis van de zingeving: er is geen collectief referentiekader als zingeving meer
  - ‘Wat is de zin van onze dagen’
  - Vroeger: antwoorden en herkenning in katholieke zingevingssysteem
  - Vanaf begin jaren '90: einde van de **grote verhalen** → laat iedereen het zelf uitzoeken
    - Communisme als groot referentiekader van de 20ste eeuw viel weg
- Pessimistisch beeld door sommigen: individualistische samenleving, ieder heeft zijn eigen waarheid, iedereen moet het op zichzelf uitzoeken hoe zijn eigen levensbeschouwing in te vullen

Levensbeschouwing

= ‘Een opvatting of oordeel over het doel en de zin van het menselijk bestaan en van het leven. De manier waarop men naar de wereld kijkt’ (**Kramers**)

- **Levensbeschouwelijke neutraliteit** bestaat niet
  - In niets geloven (nihilisme: het leven is zinloos en doelloos) is ook een manier van denken, een levensbeschouwing
  - Je zit altijd (mogelijks onbewust) in een politiek maatschappelijk of levensbeschouwelijk denkkader
  - In een Westerse geseclariseerde cultuur: ‘ieder heeft zijn waarheid’, emotivistisch klimaat (**McIntyre**) → Toch zijn daarin ook de klassieke religies aanwezig

Religie vs. godsdienst

- Niet dezelfde begrippen: niet alle religies zijn godsdiensten
- We gebruiken deze in het Nederlands als synoniemen van elkaar
- Bij een godsdienst verwijst men rechtstreeks naar een God, wat minder het geval is bij een religie
  - Bv. Boeddhisme is eerder een religie, aangezien ze geen specifieke God aanbidden
- Religie: 'het ultiem zingevingssysteem via symbolen, rituelen en opvattingen over het transcendente (wat ons overstijgt) of opvattingen over het meta-empirische (wat niet direct waarneembaar is)'

Vraagstelling in deze cursus

Welke rol spelen godsdiensten in de samenleving/op het wereldtoneel vandaag?

In welke mate zijn kennis van levensbeschouwelijke/religieuze systemen nodig om de wereld vandaag te begrijpen?

Hoe reageren ze op secularisering en globalisering (pluralistische samenleving)?

Hoe bouwen we een 'beschaving van het samenleven'? Hoe kunnen zoveel wereldbeelden samenleven?

Vreedzaam samenleven: 'deel van het probleem, of deel van de oplossing?'

Focus op **theopolitics** = invloed van de religies op internationale politieke kwesties

- 2 grote monotheïstische godsdiensten die samen de helft van de wereldbevolking bestrijken:
christendom en **islam**

Secularisatie, desecularisatie en globalisering

Vanaf het begin van de moderniteit (**16de eeuw**): **secularisatie**

= Belang en invloed van godsdiensten en religies neemt af

- **Dynamiek van de secularisatie:**
  - Godsdienstig aspect verschuift van het centrum van het leven naar de rand van het leven (perifere gebieden van de wereld, privéleven van mensen), gaat over de rand gaan of verdwijnt soms
  - Duidelijk te zien aan de kerken: in nieuwe stadswijken is er vaak geen kerk of niet in het centrum → Kerken zijn niet langer de hoogste gebouwen in de steden
  - **Seculariseringsthese** = naarmate de mens meer weet, zal godsdienst altijd meer en meer naar de kant van de SL geduwd worden
    - Nieuwe waardemeters: wetenschap en kapitalisme (geld komt centraal te staan)
  - **1969**: cultuuromslag → emancipatie tegen de onderdrukking van de patriarchale samenleving, antigezagsbeweging → minder belang cultuur, tradities, ...
- **Zeker tot 1989 was godsdienst echt een maatschappelijk randverschijnsel**
  - Communistische wereld: geen godsdienstvrijheid mogelijk
    - Antireligieuze beweging: de wereld werd gedomineerd door de koude oorlog met het communistisch blok (SU) dat een zeer antireligieuze ideologie had
    - In Noord-Korea worden gelovigen nog steeds vervolgd
    - China is officieel nog communistisch, maar laat wel religieuze invloeden toe
  - Westerse wereld: secularisering en crisis van het godsgeloof
    - Vroeger: evidentie van God als schepper
    - Jaren '80: Hoe kan een God die almachtig en goed bv. Auschwitz toelaten?
  - 'La troisième mort de dieu' (**Glücksman**)

- God sterft de eerste keer wanneer Christus sterft aan het kruis, een tweede keer in de boeken onder de spot van Marc en de vervloekingen van Nietzsche en een derde keer in de modder van voorbijgaande en komende eeuwen

Desecularisatie = het terugkomen van religie, zowel in het privéleven van mensen als in het maatschappelijk leven

- **Cox:** boek 'religie in de stad van de mens' (1984)
  - Stad was de motor van de secularisatie
  - Superdiversiteit: grote schema's van vroeger zijn pluraal gevonden, zij aan diggelen gegaan door wereldsteden
  - Comeback van godsdienst (jaren '80)
    - Religieuze herleving, terugkeer sacrale
- **Berger:** evolutie 'the desecularization of the world' (1999)
  - Lanceerde als eerste het woord desecularisatie
  - 'Religie is een randverschijnsel dat waarschijnlijk zal verdwijnen' → Maar daar maakte ik een vergissing: op drempel van de 21ste eeuw zien we een retour van de godsdienst
    - **West-Europa als uitzondering:** in andere gebieden van de wereld zijn godsdiensten terug aan het opkomen, maar in West-Europa niet
  - **Academische bias:** seculiere wetenschappers kijken neer op mensen die nog gelovig zijn, wetenschap en religie zijn volgens hen moeilijk verzoenbaar
    - Wetenschappers versterken elkaar hier in (filter bubble)
    - Deze bias zorgt ervoor dat we niet meer naar de werkelijkheid kijken op een andere manier en we hier allemaal in versterkt worden door elkaar
- **Jürgen Habermas:** evolutie van marxistische godsdienstcriticus tot positieve attitude t.o.v. sociale rol van religie
  - Evolutie voer denken op vlak van godsdienst
  - Eerst zeer negatieve analyse over godsdienst: het zorgt voor vervreemding
    - Tegen het einde van zijn studies kwam hij tot een positieve attitude tegenover de sociale rol van religie
  - Ging in gesprek met Kardinaal **Ratzinger** (latere paus Benedictus de 16de eeuw), die conservatief theoloog was
    - Kwam tot de conclusie dat godsdiensten wel degelijk nog een rol spelen in de SL
    - Maar: mensen nemen deel aan het publieke debat vanuit hun eigen religieuze standpunt (niet per se de enige juist of voor iedereen begrijpelijk)

Paradigmawissel met einde van Koude Oorlog

→ Overgang van secularisatie naar desecularisatie

→ Na de Koude Oorlog: globalisering → terug nood aan spiritualiteit en religie

- **1991: 'La revanche de Dieu'** = de wraak van God (**Kepel**)
  - Het einde van de Koude Oorlog heeft de godsdiensten teruggebracht
  - 'Godsdienst krijgt communisme op de knieën' (bv. Afghanistan en de Taliban)
- **2009: 'God is back'** (**Micklethwait en Wooldridge**)
  - Om vandaag iets van de wereld te snappen, moet je ook het fenomeen godsdienst erbij nemen (blinde vlek in onze samenleving)

- **1978:**
  1. **De Iraanse revolutie:** Man zette zichzelf in vuur, Iran onder leiding van de **Shah** (heerser van Perzië), bondgenoot van de VS, het regime zou worden omvergeworpen door de Shihitische **Ayatollah** (oude geestelijke leider)
    - Religieuze revolutie die de Shah op de vlucht liet slaan en van het moderne vooruitgaande Iran een theocratie maakte
    - Eerste keer dat we de kracht van de Islam zagen als politieke actor, Westerse wereld was verbaasd
  2. Jaar van 3 pausen: eerste twee pausen stierven, waardoor er een derde werd aangesteld
    - **Johannes Paulus II** werd verkozen en dit zorgde voor een grote schok want hij was Pools en dat land behoorde tot het Communistische Oostblok
    - Hij zorgde ervoor dat er een wereldwijde heropleving van de godsdienst plaatsvond door zijn toespraken en politiek standpunt
- In onze Westerse cultuur oogde het plaatje complex: er moet vandaag de dag vastgesteld worden dat secularisering en de geloofsafval doorzet (door radicaal atheïsme Darwin, ...)
  - Niet-gelovige wetenschappers: inzien waarde van religie => Sociaal nut
  - Drang naar sacraliteit/spiritualiteit (emotioneel, privé), maar wantrouwen tegen geïnstitutionaliseerde godsdiensten
- Desecularisering ('downward again') heeft zich vooral voorgedaan in landen zoals India, Bulgarije, Rusland (nochtans ex-communistisch land) en Nieuw-Zeeland
  - In alle andere landen eerder verdere secularisering
- Volgens **Huntington (1994):**
  - Na WO II: conflict, geen vredevolle wereld
    - Religie als oorzaak voor conflict tussen beschavingen:
      - Religie als kenmerk voor een beschaving
      - Leidende mogendheden binnen iedere beschaving
    - Actuele voorbeelden: terreurdaad katholieke kerk Nice, Wenen, ...
  - **Dus: Clash of Civilizations**
    - 'Botsende beschavingen'
    - Iedere beschaving is gebouwd op 1 leidende godsdienst
    - Binnen iedere beschaving is er een leidende mogendheid
    - In het Westen in dat de VS waar het christendom het grootste is
      - Men dacht na val communisme dat ook Rusland zou aansluiten bij Westen, maar er ontstond toch een breuklijn tussen Oost en West
      - Bv. India waarin Hindoeïsme de leidende godsdienst is
    - 9/11 als bewijs voor theorie? (Islam tegen Westen)
  - **Oplossing:** Multiculturalisme afzweren, maar ook geen waarden opleggen
    - Geloof niet in multiculturalisme: we kunnen verschillende culturen en godsdiensten niet samengooien in één samenleving
    - Westerse waarden zijn niet universeel: we zouden denken dat iedereen dezelfde basiswaarden in zich draagt, maar dat is niet het geval
      - We kunnen daarom ook geen waarden opleggen aan een ander
- Maar **kritiek** op visie Huntington:
  1. Oversimplificatie: beschavingen zijn geen uniforme blokken, je kan ze niet classificeren onder 1 religie

- Verschillende ethische kwesties (abortus, doodstraf, ...) waarover er gediscussieerd wordt binnen de Westerse landen
- 2. Eerder conflicten binnen beschavingen (geen pure harmonie) dan tussen
  - Bv. Islamitische samenlevingen zijn in conflict met elkaar
- 3. Volgens **Roy**: band tussen 'gebied en religie' wordt losser (deterritorialisering)
  - Onder andere door Internet die verschillende gebieden en culturen met elkaar in contact brengt → 'kruisingen'
- 4. Weinig oog voor uniformeringsprocessen of amerikanisering (via bv. internationale organisaties)

Godsdiensten en ...

Globalisering

Onze manier van leven wordt grondig door elkaar geschud en onze generaties maken gigantische versnellingen in de geschiedenis mee dankzij het Internet

→ Directe communicatie met de andere kant van de wereld

→ Ook voor godsdiensten is dit een grote evolutie

Globalisering = veramerikanisering?

Import van Amerikaanse middelen (bv. Adidas, Mc Donald's, ...) wordt aangevoeld als een bedreiging, traditionele modellen van leven worden in vraag gesteld

→ Lukt vijandige reacties uit

- Volgens **Barber**: Jihad (heilige oorlog van moslims) als culturele reactie op dominantie van Amerikaanse cultuur (Jihad vs. Mc World)
  - Verschillen: volgen of oppositie
- Volgens **Riccardi**: herstructureren van de identiteit, ook de religieuze ('samen leven')
  - Godsdiensten moeten zich heruitvinden en herstructureren
    - Wordt niet meer van ouder op kind voortgezet (~ bekeringen)
    - Er zijn op dit moment ongelofelijk vele bekeringen (in alle richtingen): de meeste aandacht gaat naar de bekering van de moslim (vaak geradicaliseerd), maar anderen worden christen, boeddhist, ...
    - Het gaat erom om je eigen parcours uit te stippelen in een samenleving van levensbeschouwingen
  - Migratie leidt tot superdiversiteit: veel meer aanwezig in de steden dan op het platteland
  - Secularisatie zet zich ook voort bij autochtonen
    - Vlaanderen is sterk ontkerkt (maar helft kinderen worden wel nog gedoopt)

Internationale relaties

Tot voor kort werden internationale relaties tussen staten gezien in termen van militaire en economische macht → Bijvoorbeeld boek 'Diplomacy' van **Kissinger** waarin relevantie godsdiensten in maatschappelijke of internationale relaties volledig onbelicht blijft

- Religie als macht
- Voorbeelden:
  - Saoedi-Arabië: Wahhabisme
    - Conservatieve, islamitische religie als politieke factor vandaag de dag
  - Iraanse Revolutie
  - Orthodoxie is een blinde vlek

- Evolutie orthodoxie in Rusland, Servië, ... toont hoe belangrijk religie is geworden
- Opkomst van IS, een zelfverklaard kalifaat: toont welke prominente rol religie inneemt

Media

Via media: blinde vlek voor religie, want gaan steeds uit van het paradigma van secularisering (omdat journalisten de desecularisering niet zien) → Leidt tot **framing**

- Voorbeeld uit de Standaard: ‘Marktaandeel katholiek onderwijs blijft afnemen’
  - Framen dat godsdienst verdwijnt in onze samenleving
  - Maar wat is 66% naar 64%? Afnemen is een overdreven term
- ‘Aantal katholieken blijft wereldwijd toenemen’
  - Mainstream media nemen dit bericht niet op want past niet in het frame/paradigma
- Vooroordeel vooral over christendom

Les 2: Relatie tussen religie en politiek (denkmodellen)

Religie en politiek: denkmodellen

Er zijn **drie verschillende vormen van secularisatie** (J. Casanova)

1. **Differentiatie: scheiding tussen kerk en staat**
  - Staan los van elkaar (onafhankelijkheid), ontwikkelen los van elkaar
  - Staat: houdt zich bezig met staatszaken
  - Kerk: houdt zich bezig met religieuze zaken
  - Betekent niet dat er een afkalving is van religie, gewoon duidelijke scheiding
2. **Algemene achteruitgang van politieke invloed van religie**
  - Hier is dus wel sprake van afkalving
3. **Privatisering van religie**
  - Religie mag geen invloed hebben op het publieke functioneren
  - Problematisch: religie speelt wel degelijk een politieke rol en heeft een invloed in de samenleving

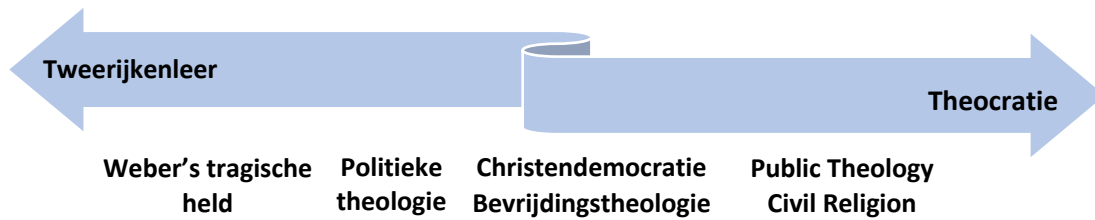
Er vallen **drie niveaus van politieke actie** te onderscheiden

1. **Deelnemen aan de staatsmacht**
  - Vanuit kerkelijke figuren en bisschoppen
  - Bv. aartsbisschop die president wordt
2. **Inmenging in politieke machtsstrijd**
  - Bv. CD&V in coalitieregering
3. **Civil society (burgermaatschappij)**
  - Burgers laten hun stem horen en hopen op die manier een bepaalde politieke druk te creëren
  - Bv. actiegroepen zoals klimaatmarsen
  - Valt de kerkgemeenschap hieronder? Mag niet echt gezien worden als actiegroep met eerder weinig invloed

Methoden van religie in politiek

Er zijn verschillende denkmodellen → Continuüm met 2 uitersten en een aantal tussenvormen

- Ene uiterste: volledige scheiding tussen kerk en staat (tweerijkenleer)
- Andere uiterste: kerk en staat vallen samen (theocratie)

1. Scheiding van religie en politiek

Landen of regimes die godsdienst volledig verbieden zoals Noord-Korea, Eritrea, ... Of Albanië in de Koude Oorlog (werd volledig atheïstisch)

- Het deint terug, maar bestaat/heeft bestaan

a) 'Civitas Dei' en 'Civitas Terrena' (Augustinus)

- Civitas Dei = het rijk van god
- Civitas Terrena = de aardse wereld
- **Benedictus XVI: Deus caritas est**
  - De politiek staat in voor **rechtvaardigheid** (zoals gelijke behandeling) → bv. zorgen dat iedereen onderdak heeft
  - De kerk zorgt voor **caritas** → naastenliefde en solidariteit, inzetten voor de zwakkere, zetten eigen initiatieven op poten (naast die van de politiek)
  - De twee vullen elkaar aan
- Sommige denkers gaan nog verder: kerk creëert een nieuwe en betere gemeenschap waar het beter gedaan wordt dan in de echte wereld (geweld, ...) en die als voorbeeld dient voor de echte wereld → Kerk louter 'contrastgemeenschap'? (**Hauerwas en Milbank**)
  - 'Societas perfecta' of 'dialogue' (kerk staat in dialoog met seculiere SL en democratie)?

b) Tweerijkenleer

- Vooral protestantisme
- Volgens **Luther**: sterk onderscheid tussen de geestelijke en de wereldlijke wereld (zwei Regimente)
  - Het hart van iedere burger zou in een perfecte wereld geen wetten nodig hebben, er zou geen oorlog zijn, ... (principes van naastenliefde) → **geestelijke orde**
  - Maar omdat de samenleving niet zo perfect is, is het ook de taak van de **wereldlijke macht** om voor orde te zorgen want het ergste wat er is, is chaos
  - Wereldlijke wereld is niet per se moreel, want referentiekader waarnaar men moet handelen (geestelijke wereld) moet geen invloed hebben in handelen
- Nazi-Duitsland: **Reichskirche** → Gehoorzaamheid aan de staat, absolute privatisering geloof
  - Protestantse kerken werden gedwongen te fuseren tot Deutsche Reichskirche
  - Christelijke verzetsbeweging van De Bekennende Kirche
  - Staat gehoorzamen (nazisme): men verplichte gehoorzaamheid aan de staat
  - Privatisering van het geloof (christendom): geloof was louter privatief
  - Radicale scheiding tussen je leven thuis (een goede christen) en je leven binnen de staat (een nazi die joden vervolgd)
- Liberale politieke filosofie: 'method of avoidance'
  - Limiteren deelname van religies aan publieke debat

- Religies mogen deelnemen aan debat, maar ze mogen niet te hard laten blijken dat hun standpunten van religieuze hoek komen
- Probeer geloof te verbergen
- Volgens **Rawls**: uitgaan van applicatie van procedures in plaats van uit te gaan van 'common good' → Een goede democratie moet niet uitgaan van het common good, kan volstaan met goede procedures (bv. de meerderheid) waar iedereen mee instemt
  - Er is een common good: christenen moeten streven naar het gemeenschappelijke goede, maar hebben hier vaak verschillende ideeën over
  - Het is daarom belangrijk om het gewoon te houden bij procedures en wetten en de kerk en de staat te scheiden

2. Fusie van religie en politiek

a) **Theocratie**

- De wetten van de mensen komen rechtstreeks van een goddelijke wet
- **Ongemedieerd** (Iran, IS): je hebt een democratie, maar de inspraak van het volk is ondergeschikt aan een religieuze raad (fascistische regimes)
  - Religie > politiek: de religieuze macht staat boven de politieke macht
  - We kennen vandaag de dag geen theocratieën meer, maar kan soms wel teruggevonden worden in de Islamitische wereld waar de religieuze leiders (Sharia) aan de touwtjes trekken
    - IS heeft gebrek aan mediatie: weinig factoren mediëren de relatie tussen religieuze opvattingen en de wetten van mensen → rechtstreekse verbinding van religieuze naar politieke macht
- **Gemedieerd** (Kerk): katholieke kerk – heimwee naar 'christelijke prins' (**Francoregime**)
  1. Kerk gaat via bepaalde machthebbers dicht staan bij de staatsmacht, via de overtuiging van machthebbers → onrechtstreekse macht

b) **Uitspraken van bisschoppen in politieke strijd**

- Bv. Brugse Bisschop die zei dat het een doodzonde was dat mensen op de Volksunie hadden gestemd

c) **Status confessionis** (speciaal geval)

= Vanuit je geloofsovertuiging moet je een bepaald politiek standpunt innemen

- Situatie van rechtstreekse inmenging van religie in politiek → 'Vanuit mijn christelijk geloof kan ik niet anders dan deze politiek goedkeuren of afkeuren'
- Het 'ja' aan Christus impliceert 'neen' aan inhumain beleid/wetten (bv. Holocaust)
  - Situatie van rechtstreekse inmenging religie in politiek
  - Bv. **Bekennende Kirche** (protestgroep Naziregime, met **Bonhoeffer**): 'wie het Naziregime aanvaardt, plaatst zich ispo facto buiten de kerkgemeenschap'
  - Bv. tirannenmoord zou op die manier toegestaan zijn: wij bewijzen de mensheid en God als christen een dienst als we Hitler en zijn volgers zouden uitroeien
- Ook voor Sociale leer na zorgvuldige socio-politieke analyse
  - Sociologische kennis over de samenleving moet men in rekening brengen voor het nemen van bepaalde beslissingen → We moeten niet onafhankelijk van de samenleving geloven
  - Bv. apartheidregime Amerika (rassensegregatie): wij als christenen kunnen dit onmogelijk aanvaarden en moeten in verzet gaan

3. De tragische held van Max Weber

- **Max Weber** denkt na over hoe een goede politicus moet handelen en hoe zijn geloof hierin een rol moet spelen
- Een goede politicus voert beleid volgens de **gezindheidsethiek** en volgens de **verantwoordelijkheidsethiek**
  - Gezindheidsethiek (ethics of conviction) = dam tegen machiavellisme (zonder morele overtuiging de macht uitoefenen)
  - Verantwoordelijkheidsethiek (ethics of responsibility) = dam tegen gebrek aan realiteitszin
  - Deze twee elementen moeten samengaan, juist evenwicht
  - ‘Politik als Beruf’
- Het is goed dat een politicus morele en religieuze overtuigingen (gezindheidsethiek) laat meespelen in zijn of haar beslissingen, maar het zou naïef zijn om zich enkel en alleen door deze overtuigingen te laten beïnvloeden
  - Ook beweegredenen door verantwoordelijkheid moeten een rol spelen
- Bv. Merkel die een grote groep vluchtelingen wou binnenhalen (gezindheidsethiek), maar moest dit aantal uiteindelijk terug verminderen door de opkomst van extreemrechtse groepen (verantwoordelijkheidsethiek)
- De politicus durft vanuit de dubbele ethiek zijn hand ‘in de spaken van het wiel van de geschiedenis te steken’ → Durft in te grijpen ookal draait de geschiedenis voort, hij durft zijn handen vuil te maken
  - Ookal is een politicus door religieuze principes bewogen, toch moet hij durven optreden als de macht dat vraagt
- Sommige politici zijn tragische helden, die uiteindelijk sterven door heldhaftige daad
  - Maar is een eenzame held beter? Politicus die losstaat van (politieke) bewegingen en netwerken?
  - Een politicus kan onmogelijk een eenzaam individu zijn en moet deelnemen aan een breder netwerk

4. Burgerlijke religie

- **Civil religion (Rousseau)**
  - ‘Burgerlijke godsdienst’
  - Godsdienst wordt gebruikt door de staat om van de burgers goede burgers te maken
    - Functionele benadering van een godsdienst
    - Noodzakelijk voor moraliteit bij burgers
  - ‘Wordt ingezet om gevoelens van sociabiliteit op te wekken bij burgers, zonder dewelke het onmogelijk zou zijn om een goede burger te zijn’
- Religie van de priesters wijst Rousseau af want dat creëert een **dubbele loyaliteit**
  - ‘De priester verwacht dit en de staat verwacht dat’
    - Er zijn verschillende heersende principes tussen religie en de staat
    - Dit zorgt voor problemen
  - Dit zou verwarring kunnen creëren bij de burger en problemen kunnen veroorzaken voor de staat
  - Andere soort religie die hij afwijst: religie van de mens
    - Religie die losstaat van de staat, geen connectie dus waardeloos
- Het idee van ‘Civil religion’ heerst nog in bepaalde landen

- Bv. VS waarbij burgers vaak geen kritische burgers zijn, maar de staat gewoon volgen door het geloof in die civil religion
- Kritiek vanuit **Robert Bellah**
  - Gelovigen dragen ultieme loyaleiteit tot God, en niet zomaar tot de staat
    - Godsdienst is niet zomaar iets functioneel
    - Wanneer je gelovigen iets vraagt te doen voor de natie en dit niet overeenstemt met hun religieuze overtuigingen, zullen ze vaak weigeren
  - De belangen van gelovigen gaan verder dan die van de natie
    - Niet enkel het goede voor de natie, maar voor iedereen ('common good')
  - Eerder kritische dan ondersteunende rol
    - Vanuit het geloof moet men een kritische houding hebben tegenover de politiek en politieke machthebbers
    - Niet zomaar passief instemmen

5. Publieke theologie en kritische politieke theologie

- **Publieke theologie:** speciaal geval en ontwikkeld in de VS
  - = Het idee dat een echte natie pas gegrond kan worden wanneer er een gemeenschappelijk ethisch en religieus referentiekader is
    - Ondersteunende rol voor de staat
    - Vooral nog te vinden in de VS (idee dat goede Amerikaan protestants is)
    - Volgens **Novak** en **Neuhaus**: **neoconservatief**= goede staat aan de hand van gemeenschappelijk referentiekader (joods-christelijk gedachtegoed dat je impliciet gewoonweg aanneemt)
      - **Empty shrine** = niet-in-vraag-te-stellen waarden
      - Vaak gebruikt om andere (kleinere) groepen uit te sluiten binnen natie, die niet in dat denkkader zitten (bv. moslims zijn geen goede Amerikanen)
- **Kritische politiektheologie**
  - Volgens Duitse theologen **Metz**, **Moltmann** en **Sölle**: politieke theologie, maar als kritische instantie (als reactie op wereldoorlogen)
    - Tegen privatisering (na ervaring Nazi-Duitsland)
      - Gelovigen moeten zich durven bemoeien met het politieke debat
    - Realiseren idealen verlichting
      - Idealen van vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid waaraan wij christenen kunnen bijdragen
      - Omarmen van verlichting, geen nostalgie voor het Ancien Régime
    - Eschatologisch (= einde der tijden) voorbehoud (spanning reeds – nog niet)
      - Men kan de Goddelijke wereld hier niet creëren op aarde, menselijke realiteit staat daarvoor in de weg
      - Leren leven met de onvolmaaktheid van de dingen en streven naar verbetering en humanisering van de wereld
      - Geen radicale toelegging op het hiernamaals
      - Dus: ideaal is OOI, maar niet nu => Wel streven naar ideaal in SL
    - Kerk als kritische gemeenschap
      - We gaan in de richting van het ideale rijk Gods, maar dit is nog niet verwezenlijkt → Christenen moeten de kerk hierin bijstaan

- Bijgedragen aan 'disestablishment of Catholicism'
  - De maatschappelijke status quo moest behouden worden van machtshebbers
  - Kerk maakte zich los van machthebbers en vormde een kritische instantie in de samenleving die instaat en ijvert voor verandering
- Kritische publieke theologie grotendeels gefaald door gebrek dragende gemeenschap

6. Christendemocratie en bevrijdingstheologie

Relatie tussen religie en politiek heeft behoefte aan mediatie (bemiddeling)

→ Twee vormen die meer impact hadden en nog steeds hebben

- Beiden staan in het midden van het continuüm, weliswaar een beetje meer aan de kant van fusie tussen religie en politiek, maar wel met een sterke mediatie
- Bisschoppen kunnen inspiratie zijn maar nooit rechtstreekse autoriteit die zich 1 op 1 mengt in de partij

→ Twee modellen: christendemocratie en bevrijdingstheologie

a) Christendemocratie

- Relatie politiek – religie wordt gemedieerd aan de hand van bemiddeling
- In België voor WO I: lange alleenheersing van de 'katholieke partij'
  - Katholieke partij met kerkleiders als politieke leiders; confessionele partij waar bisschoppen direct in vertegenwoordigd waren
  - **Confessionele partij** = een politieke partij die zich baseert op een confessie, dat wil zeggen een bepaalde godsdienstige geloofsleer
  - Reactie daarop van christendemocraten (huidige partij: CD&V)
    - Huidige christendemocratie: onrechtstreeks vermenging van kerk dus niet vanuit kerk, maar vanuit christelijke principes
    - Geen confessionele partij
- **Ideologie** als 'ideeën die noodzakelijk zijn voor sociale en politieke actie, in hoeverre dat zij bemiddelende factoren zijn die tot actie leiden'
- Bemiddeling via **sociaal personalisme** (**Maritain** en **Mounier**)
  - Dachten na over de consistentie tussen individu en kerk
  - **Sociaal personalisme** = het individu is belangrijk, maar krijgt pas waarde binnen de gemeenschap
  - Gelijknissen met de **sociale leer van de Kerk**: belangrijke principes voor christendemocraten:
    - **Solidariteit**: niet enkel survival of the fittest
    - **Subsidiariteit**: beslissingen worden best genomen op het niveau van waar ze thuishoren (komt rechtstreeks uit sociale leer)
    - **Samenwerking** tussen standen in plaats van conflict (christendemocraten kiezen geen kant)
  - Verschillende belangengroepen samenbrengen in één partij als idee volkspartij
- Pro: sociaal gecorrigeerde markteconomie + sociale vrede (door sociaal overleg)
- Contra: klassenconflict wordt onderschat en iedere groep heeft zijn eigen belangen die soms niet verenigbaar zijn (bv. patronaat wil vrije markt, boeren willen protectionisme, ...)

b) Bevrijdingstheologie

- Zag de realiteit in termen van verdrukking: klassendenken (~ marxistisch denken)
- Armen staan onder druk door macht rijken → Hiërarchie, boven en onder

- Doel theologie: verzoening van de verschillende belangen, met aandacht voor de armen (Christenen staan aan de zijde van de armen)
- **Conflictmodel** (↔ sociaal overleg personalisme): de theologie komt voort uit het marxistisch denken, waarin conflict tussen klassen centraal stond
  - Conflict leidde uiteindelijk tot een bevrijding
  - Zij erkennen dus heel duidelijk het klassenconflict en de tegengestelde belangen die er zijn binnen de SL, en gaan ervanuit dat christendemocraten moeten kiezen voor de zwaksten
- Problemen:
  - Marxisme leidde tot problemen binnen de katholieke kerk (conflict met christelijke hiërarchie)
  - Verschillende groepen hebben weerstand geboden (tegenbewegingen)
    - Neo-conservatief actieprogramma tegen bevrijdingstheorie (**Novak**)
- Gevolg: de bevrijdingstheologie verloor aan invloed

Conclusie

- Geen uniform model voor de relatie tussen politiek denken en religie: uniformiteit bestaat niet (ook al lokt het wel die indruk uit)
- Meestal wordt de kerk geplaatst binnen de burgerlijke maatschappij
  - Soms is het noodzakelijk dat de kerk rechtstreeks van zich laat horen (bv. Holocaust en apartheid)
- Nog ruimte voor vrijheid in Civil society? Bestaat discussie over
- Onze leefwereld is heel sterk beïnvloed door economische belangen
  - Nu ook te zien in de coronacrisis: wat moet het meeste doorwegen? gezondheid of economie?
  - Maar: kerk en seculieren blijven noodzakelijke rol spelen
    - Bieden weerstand tegen dat puur economisch denken (~ humanisme)
- Er lijkt in het Westen steeds minder plaats te zijn voor religieus of godsdienstig establishment dat direct in politieke aangelegenheden tussenkomt
- Soms worden godsdiensten nog gebruikt om bepaalde (politieke) daden te rechtvaardigen (bv. aanslagen IS)
  - Godsdiensten moeten zich verzetten tegen dit ideologisch misbruik
- Conflicten zijn onvermijdelijk
  - Harmoniemodel is mooi, maar af en toe stuit het ook op zijn limiet
  - Politiek heeft te maken met keuzes maken, en dit kan soms niet anders dan leiden tot keuzes
- Belang van aandacht voor minderheden en hun bewegingen

Les 3: Geopolitiek van de orthodoxe kerken

Christelijke wereld in drie delen:

1. Rooms-Katholiek
2. Protestants
3. Orthodox

Orthodoxie

= Rechtzinnigheid; het streng vasthouden aan de kerkleer

= Verzamelnaam voor de christelijke kerken in Oost-Europa en in Midden-Oosten

- Twee polen: Constantinopel en Moskou
- Typische gebouwen: onderscheid Griekse (koepels vaak blauw of andere kleur) en Russische (gouden koepels en in kruisvorm gebouwd) kerken
- Gebruik iconen die in de wand zijn opgebouwd: onderscheid de heiligen van het volk (altaar staat erachter, kunnen burgers dus niet zien) → verbinding hemelse en het aardse

I. Ecclesia Indivisa – Onverdeelde kerk (tot 1054)

Het christendom ontwikkelt zich in de Romeinse wereld drie eeuwen lang

→ Toen was het christendom nog één, zonder splitsing Latijnse en Byzantijnse christendom

- Binnen en buiten het jodendom
- Met periodes van overheidsvervolgingen en grote tolerantie: ontwikkeling zonder macht van de staat
- Keizer **Constantijn de Grote (272-337)** zorgde voor een omslag
  - o Band met staatsmacht ontwikkelen
- **313**: Edict van Milaan → van godsdienstvrijheid naar **staatsgodsdienst**
- **325**: Keizer bemoeit zich met de theologie: wou dat godsdienst in zijn rijk één was (gestroomlijnd, geen verschillen)
  - o Concilie van Nivea wordt samengeroepen (= consilie van bisschoppen)
  - o Vanaf dan: lange traditie van verstrengeling van wereldlijke en geestelijke macht (caesaropapisme)
- **330**: stichting van Constantinopel als hoofdstad van het Oost-Romeinse rijk
  - o Vanaf dan is tweedeling Rijk een feit:
    - West (Rome)
→ Uiteindelijk rooms-katholiek (Latijnse wereld)
    - Oost (Constantinopel)
→ Uiteindelijk orthodox (Byzantijnse wereld)
  - o Breuklijn bestaat tot op heden nog altijd
- **467**: Val van Rome – einde West-Romeinse rijk (door afzetting laatste keizer) – naar nieuwe synthese onder de Franken → Christendom overleeft er en wordt bindende factor
- Maar **Byzantium** (of Oost-Romeinse rijk) loopt door tot **1453** (met als hoofdstad Constantinopel)

Romeinse Rijk (ca. 753 v.Chr. tot 476 n.Chr.)
Verdeling Oost en West

Latijns-Byzantijnse verdeling
Oranje = katholieke kerk
Blauw = orthodoxe kerk

Byzantium

Oude christelijke wereld kende vijf patriarchaten:

- Rome – Constantinopel (Het 'tweede' of 'nieuwe' Rome) – Antiochië – Alexandrië – Jeruzalem
  - **Patriarchaat** = maatschappijvorm waarin vaders of meer algemeen mannen een dominante rol innemen (Patriarch als geestelijke leider van het mannelijk geslacht)
  - 5 hoofdzetels van het christendom: bestaan nog steeds (!)
  - 4 in het Oosten, maar de belangrijkste (Rome) ligt in het Westen
    - Waarom belangrijk? **Peter & Paulus** begraven en historische hoofdstad Romeinse R.
- Constantinopel: Ereprimaatschap in orthodoxe wereld
  - Oost-Romeinse rijk zal leiden tot Byzantijnse rijk (met eigen soort christendom) in **1054**
- Patriarch van Constantinopel heeft tot op vandaag de titel: 'Aartsbisschop van Constantinopel, Het nieuwe Rome, Oecumenisch Patriarch'
  - Constantinopel nieuwe hoofdstad van het christendom want het Westen leek verloren dus kreeg het Oosten (in plaats van Rome in het Westen) het ereprimaat
- **622: Hidjra – belang van islamitische jaartelling en expansie**
  - Begin Islamitische expansie (en jaartelling), uitwijking **Mohammed** van Mekka naar Medina
- **988: doop Vladimir** in Kiev
  - Opent begin van christendom in Rusland
  - Het begin van de Russische orthodox; Moskou wordt orthodox
- **1054: Breuk Oost en West** door culturele kloof
  - De Westerse en Oosterse Christenheid groeien gaandeweg uit elkaar
    - => Breuk tussen Latijns (westerse) en Byzantijns (oosterse) christendom
  - Ecclesiologisch: terwijl er in het Westerse christendom het pausschap zou evolueren tot sterk hiërarchisch kerkmodel, ontwikkelde de Oosterse christenheid een synodaal model waarbij bisschoppen mee beslissen naast de patriarch
    - **Primus inter Pares**: leider onder zijn gelijken (i.p.v. orthodoxe paus)
  - Vanaf dan ontstaat er conflict en vijandigheid tussen Rome en Constantinopel
- **1453: Val Constantinopel** (en dus Byzantium)
  - Door oprukkende Islam

II. Moskou, het Derde Rome

Na de verovering door de Ottomanen van grote delen van het Byzantijnse rijk, ligt de toekomst van de orthodoxe wereld in Oekraïne/Rusland

→ Twee zielen van de orthodoxie: Constantinopel en Moskou

- Na de val van Constantinopel als 'het Tweede Rome' (1453) gaat Moskou zichzelf zien als 'het Derde Rome'
- Nauwe band met Tsaren (politiek)
  - Voordelen: bescherming en ondersteuning
  - Maar nadelig: inmenging
    - Tsaar **Peter de Grote** vanaf **1700** met doel om kerk te onderwerpen aan de staat om orthodoxe kerk te hervormen
    - Instelling van Patriarchaat wordt afgeschaft (= geestelijke leider christendom)
- Droom: **herovering Constantinopel en expansie in Zwarte Zee**

3. Grand Duchy of Moscow (Muscovy, the Third Rome) 1283-1547

- Vanuit Moskou wordt de blik continu gericht op Constantinopel, ze willen het gebied veroveren
- **19de eeuw: Dostojevski** ‘heilige missie van Rusland’
  - **Theofore natie** = goddragende natie (behoud van ware godsdienst als doel en missie)
  - Westersgezinden vs. **slavofielen**
    - Westersgezinden keken op naar de technologische voorsprong in het Westen en hun dominantie (aangetrokken door ideeën verlichting)
    - ⇔ Slavofielen: wij moeten ons helemaal niet spiegelen aan het decadente Westen
      - Russen zijn voortzetter van het echte christendom
      - Karakter van Rusland behouden
- **WO I: Rusland vs. Ottomanen** → Strijd om Constantinopel – schok tegen Duitsland en Oost-Hongarije
  - Band met tsarendom maakt Kerk sterk, maar zet kerk ook onder druk
  - Rusland als heilige grond van het christendom (slavofiele strekking)

Sovjet-Unie

- Revoluties in Rusland naar SU
  - **Feb 1917**: Februari revolutie => Tsarendom komt ten val
    - Terug opnieuw hoop voor Patriarchaat
  - **Okt 1917**: Oktober revolutie => Communisme aan de macht o.l.v. **Lenin**
    - Hoop wordt de kop ingeslaan
- Gevolgen voor de kerk:
  - Eerder: kerk onderschikt aan staatsmacht
  - Na revolutie: patriarchaat hersteld door russen (orthodoxe kerk)
    - Dus nieuwe vrijheid voor Russisch christendom
    - Tot op heden is er een patriarch in de orthodoxe wereld
  - MAAR daarna komt communisme aan de macht: vervolging door SU want tegen godsdiensten
    - Zeker onder leiding van Stalin
    - Gevolg: vervolgingen en verwoestingen; ‘de nacht zal lang en zwaar zijn’
    - 54.000 kerken actief in **1914**
      - Nog maar enkele honderden kerken over tegen **1939**
      - Groot lijden bij Russische orthodoxie
    - Solovki eilanden als symbool voor vervolgingen: soort van gevangenis die geopend werd voor Russische orthodoxen
- Soort van verzoening **na WO II** door gevaar Rusland (bij inval Nazi-Duitsland)
  - Stalin beseftte dat hij al de krachten nodig had om deze oorlog door te komen
  - Stalin gebruikte patriottische krachten als hulpmiddel
  - Meer vrijheid voor de Kerk (! Maar nog geen godsdienstvrijheid) in ruil voor hulp in mobilisatie voor oorlog en loyaliteit communistische regime
  - Vredeboodschap in kader van SU: vorm van verzoening
    - Kerk kon vanaf dan overleven in het communistische systeem
- **Revival Russische kerk (1991 – heden)**
  - **1991**: Einde Sovjet-Unie (communistische regime)
  - **1991 – 1999**: Herstel van kerken binnen Russisch grondgebied (onder **Boris Jeltsin**)
    - Kerken terughalen en heropbouwen na communistische beleid
    - Kloosters liepen terug vol, jonge monniken, volk herontdekte ziel en religiositeit na decennia van atheïstische propaganda

- Band patriarch **Kirill** met **Vladimir Poetin** (Tsaar) vanaf **2000** → 'Rusland weer groot maken'
- Band tussen troon en altaar
  - Wil Rusland terug groot maken, maar hij heeft hier een sterk christendom voor nodig
  - Christendom wil hieraan meewerken
- Kremlin (= historisch centrum van hoofdstad Moskou) en Patriarchaat beschouwen Rusland als heilige grond voor orthodoxie (erkende religies Rusland: Russische-orthodoxie, Lutheranisme, Jodendom en Islam)
  - Creatie van 4 katholieke bisdommen op Russische grond
  - Andere niet-erkende religies werden geweigerd
  - Conflict tussen Grieks-katholieke en orthodoxe kerken in Oekraïne
    - Grieks-katholieke kerken: kerken die Byzantijnse geloof volgen, maar die zich in de loop der eeuwen uiteindelijk terug aansluiten bij Rome (Latijns christendom) → worden dus als verraders gezien door orthodoxe kerken
- Pausen **Johannes Paulus II** en **Benedictus XVI** drongen meermaals aan om een ontmoeting te organiseren met Patriarch van Moskou, maar is er toen nooit van gekomen
  - In 2016: geschiedenis geschreven door ontmoeting Patriarch van Moskou en Paus van Rome (Paus **Franciscus** en Patriarch **Kirill**)

III. Constantinopel – Oecumenisch patriarchaat

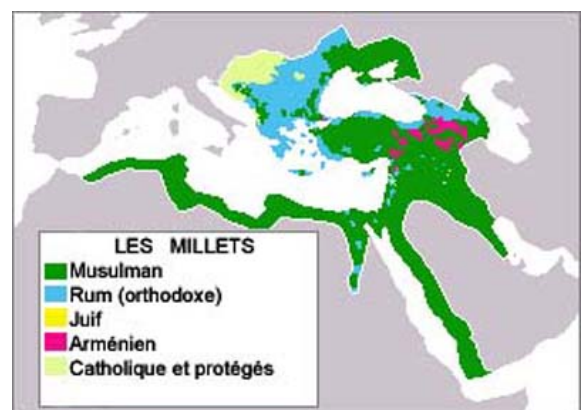
Andere ziel van orthodoxie is die van Constantinopel ('Tweede Rome')

→ Hoe zag dat patriarchaat eruit na de inname van de stad door de Ottomaanse moslims?

→ Patriarchaat van het Ottomaanse Rijk (Oosters-orthodoxe kerken)

Na val van Constantinopel: overname van Ottomanen

- **1453**: Val van Constantinopel
- Ottomanen relatief tolerant t.o.v. andere religies (ook t.o.v. het christendom)
  - **'Dhimmi'** of **tweederangsburgers**
    - Christenen waren tweederangsburgers: konden geen grote carrière maken in ambtenarij en werden niet toegelaten tot leger, maar konden wel godsdienst blijven behouden (wel met belasting op religie, 'jizya')
  - **Systeem van Millet** = zelfbestuur van religieuze-culturele minderheden op religieus vlak, maar ook sommige terreinen van het burgerlijk leven (familierecht, rechtspraak, ...)
    - Ottomaans rijk gaf hierdoor heel wat autonomie aan religieuze minderheden
    - Verschillende godsdiensten konden daardoor ook in vrede naast elkaar leven
- **1454**: Patriarch van Constantinopel krijgt leiding van Sultan over orthodoxe kerk
  - Men had verwacht dat de christenen zouden weggijwen, maar in tegendeel: ze stelden het vrij goed, christenen zagen zich als echte staatsburgers
  - => Paradox: orthodoxe patriarchaat gedijt onder Ottomanen (Turken)

- Verwachting: christendom onderdrukt
- Werkelijkheid: christendom werd goed behandeld, verschillend met Russische christendom (Moskou onderdrukte het christendom)
  - Christendom leefde vrij en gelovigen konden hun eigen ding doen in de mate van het mogelijke, in tegenstelling tot aanpak russen (Byzantium)
  - **Peter De Grote** had Russisch-orthodoxe kerk zo goed als onderworpen
- Situatie voor patriarchaat dus haast 'beter' onder Ottomanen dan onder Byzantijnse keizers
- **17de – 18de eeuw:** Ottomaanse Rijk op grootste punt met hoofdstad Istanbul (vroegere Constantinopel)
  - In Istanbul leefden Grieken, Armeniërs, Serviërs, Italianen en andere niet-moslimgemeenschappen in vrede samen
- **Vanaf 19de eeuw:** crisis, nationalisme en etnicisering
  - Crisis was een gevolg van de opkomst van moderne Europese ideeën
  - Grote invloed van 'natievorming' en 'nationalisme'
  - Zorgt voor territorialisering: volkeren vonden dat elk volk een eigen vaderland moest hebben
    - Dus van religieus-cultureel idee naar 'etnisch' concept
    - Macht Sublieme Poort (wereldlijke/politieke macht) en patriarchaat (spirituele macht) holt uit
    - 1821: Patriarch Gregorius V wordt opgehangen aan de poort van Fanar
      - Poort van Fanar: plaats waar orthodoxie heerst (zoals het Vaticaan)
- **1820 – 1830:** Grieken kwamen in opstand → Griekse onafhankelijkheids- of afscheidingsstrijd
  - Moesten beloven loyaal te zijn aan staat
    - Belofte werd verbroken door opstanden (wouden autonomie)
  - Hoofd van deze Millet werd opgehangen door Ottomanen als reactie op opstand orthodoxen
  - MAAR: verlies van macht van Ottomanen in Griekenland
    - Grieks orthodox: twee manieren van interpretatie
      - Etnisch-Helleens-nationalistisch: idee van 'Griekenland' (etnisch idee) → Het land dat wij vandaag de dag kennen (bv. orthodoxe kerken met Griekse vlag)
      - Griekstalig-Byzantijns-supranationaal: Griekstalig, maar op Byzantijns idee (cultuur) → Supranationaal idee, overstijgt Griekenland

Filetisme en geboorte Autocefale kerken

- Met onafhankelijkheidsstreven natiestaten in verzwakte Ottomaanse rijk, gaat autonomiestreven van orthodoxe kerken gepaard
  - Autonomiestreven orthodoxe kerken
  - **Filetisme** = ongezonde liefde voor het eigen vaderland binnen de kerk (kerkelijk nationalisme)
  - **Autocefaal** = 'eigen hoofd', op bestuurlijk niveau zelfstandig zijn
- Patriarchaat veroordeelde eerst dit idee, maar voelde zich uiteindelijk verplicht om de trend binnen de natiestaten te volgen
  - 1850: Griekse autocefale kerk erkend → nam niet de titel van 'patriarchaat' op zich

- 1878: Servische kerk
  - 1885: Roemeense kerk
  - 1937: Albanese kerk
  - 1945: Bulgaarse kerk
- } Hebben nu elk eigen patriarchaat; grote zelfstandigheid
- Autonomie zet zich voort, ook in de **20ste eeuw**
  - Patriarchaat was eigenlijk tegen het filealisme, maar verleent dus uiteindelijk autocefalie aan kerken
  - Kerken erkennen dus wel het primaatschap van Constantinopel, maar met zeer weinig reële macht in kerk

Oecumenisch patriarchaat in Modern (onafhankelijke) Turkije

- **1918**: WO I betekent einde van het Ottomaanse Rijk => Opdeling in staten
- ‘Grote Idee’ van Grieken na nederlaag van Ottomaanse Rijk (= uitbreiding van Griekenland tot oorspronkelijke staat) mislukt definitief in **1922**
- Vrede van Lausanne (**1923**): volksuitwisseling → Grieken verlieten Turkije, Turkse moslims verlieten Griekenland
  - Op die manier gezocht naar een eenheid tussen natie en religie
- Atatürk had de opbouw van een modern en nationalistisch Turkije voor ogen (o.b.v. etniciteit)
  - Betekende ernstige hindernis voor oecumenisch patriarchaat
    - Sluiting opleidingscentrum orthodoxe geestelijken
    - Verplichting Patriarch om Turkse nationaliteit te hebben
    - Kerken mogen niet gebouwd/gerestaureerd worden: steeds overheidstoestemming nodig
  - Druk om Turkije te verlaten, maar weerstand want traditie + tegen nationalisme
    - Patriarchaat wil dus het supranationale idee blijven incarneren
    - Ze willen Turkije, ondanks de grote nadelen, niet verlaten wegens het feit dat dat hun herkomst is
- **Na 1922**: rol van Oecumenisch Patriarchaat
  - 5 problemen
    - Gebieden verloren (verlies reële macht)
    - Verlies Griekse bevolking in Turkije
    - Turkse druk die een nationaal-Turkse kerk wil (door regime Atatürk)
    - 2 Byzantijnse realiteiten: Griekenland ↔ Rusland
  - Wat blijft er over van Oecumenisch patriarchaat? Toekomst:
    - **Diaspora**: Griekse orthodoxe gemeenschap is eigenlijk naar overal in de wereld getrokken (ook naar Brussel, Parijs, Amerika, ...)
      - Vanuit Westerse diaspora grote steun bieden aan patriarchaat; oecumenisch patriarchaat blijft steun bieden aan kerken
    - **Athos**: eiland rechtstreeks afhankelijk van patriarch
      - Athos = schiereiland in Egeïsche zee
      - Belangrijke plek voor orthodoxie
      - Hier zijn tientallen Griekse orthodoxe kerken/kloosters, nog onder leiding van Constantinopel
      - Athos: spirituele rol voor byzantijnse christendom
      - Ook Russen & Serviërs hebben hier hun eigen kloosters
    - Oecumenisch Patriarchaat zoekt ook een nieuwe rol:

- Ecologie als groot mondiaal probleem vandaag de dag
- Huidige patriarch **Bartholomeos I** geldt als Groene Patriarch (strijd tegen opwarming van de aarde)
- Relatie Moskou – Constantinopel: moeilijk
  - Primaat van Constantinopel over 300 miljoen orthodoxen: ook erkend door Russen, maar met veel moeite (Russische orthodoxe kerk met veel minder)
  - Macht in Moskou:
    - Ongeveer helft orthodoxen volgen Moskou
    - Politiek zijn ze belangrijker, door steun van Poetin
    - Economisch zijn ze rijker dan Constantinopel
    - Belangrijke kwesties in verband met macht: Ukraine → Toekenning van autocefale kerk
      - Grieks katholiek (van de geünieerde Kerk uit het westen) die tegen Russisch orthodoxen vechten
      - Patriarch van Constantinopel heeft beslist autofecalie toe te kennen aan de Oekraïense orthodoxe kerk: Constantinopel doet een raid op een miljoen orthodoxen in Oekraïne, die eerder behoorden tot Moskou
        - Gesteund door Trump en Protsjenko (president Oekraïne)
      - Dus: vereniging van orthodoxen van beide tradities als tegenbeweging tegen Moskou

Het martelaarschap van de oosterse christenen

- Dramatische situatie voor christenen in Syrië, Irak en elders sinds de burgeroorlogen
  - Brengt christelijke leiders nader bij elkaar
- Historische ontmoeting Patriarch van Moskou **Kirill** en **paus Franciscus** op Cuba, in **2016** (zie eerder)
- ‘Oecumene van het martelaarschap’
  - In de school van het lijden vinden orthodoxen en katholieken de moed om hun eeuwenlange conflicten te overwinnen

Les 4: Geopolitiek van de katholieke kerk (rol van de Heilige stoel)

Inleiding

Op 27 maart **2020**, toen de Coronapandemie hard toesloeg, sprak paus **Franciscus** op een verlaten en druilerig Sint-Pietersplein de zegen 'Urbi et Orbi' ('samen roeien') uit

- Paus is de spirituele rol van de katholieke godsdienst, maar ook een politieke rol

Rooms-katholieke kerk: een van de oudste en grootste religieuze organisaties ter wereld (1,3 miljard gedoopten, 17% van de wereldbevolking)

- Globaal & capillair netwerk, gelaagd en complex (parochies, bewegingen, instellingen, universiteiten,...)
- Wel eenheid van commando door paus en bisschoppen
- Ecclesiologie (= hoe kijkt de katholieke kerk naar zichzelf): van hiërarchische piramide (paus en volk onderaan) naar Godsvolk (allemaal samen) sinds **Vaticanum II**
- Rol van de Paus en de Heilige Stoel (Vaticaan in Rome): unieke internationaalrechtelijke positie
- Vaticaanstad: onafhankelijke stadsstaat

Rome: ontwikkeling

Rome: **Petrus** en **Paulus** – Primaatschap van pentarchie

- Eerste drie eeuwen: ontwikkeling Romeinse Rijk met Rome als hoofdstad
  - Verhalen van Petrus en Paulus (twee apostelen) die trokken naar Rome
  - Oude kerk: 5 patriarchaten (zie eerder), maar Rome had primaatschap (belangrijkste)
- **5de eeuw**: val West-Romeinse Rijk dus val van Rome (**467**)
  - Invasie van Franken (Germaanse Vorsten)
  - Pausen als sterke figuren: beginnen politiek + spirituele functies te bekleden
    - Paus **Gregorius I De Grote** slaagde erin om de stad te herorganiseren, de voedselbevoorrading opnieuw in goede banen te leiden en relaties aan te knopen met de Germaanse vorsten (Franken)
      - Ervoor zorgen dat Rome niet door hen verwoest werd
      - Leiden uiteindelijk in een bekering van de Germaanse vorsten en volkeren
- **800**: Alliantie tussen Rome en de Franken zorgde ervoor dat de Romeinse erfenis en het christendom konden worden voortgezet in het overgenomen West-Romeinse Rijk ('verrassing van de geschiedenis')
  - Dankzij **Karel De Grote**: pausdom versterkt door sterke onderwijscultuur & bekeringen
  - Dankzij **Donatio Pepini**: Franken geven territorium aan Paus; Centraal-Italië komt onder gezag te staan van de paus
    - Paus regeert over Rome + Midden-Italië
    - Belangrijke rol in de Europese politiek: wordt ook wereldheerser (bv. kan allianties kiezen bij conflict)
    - Dus begin van **systeem van ambassadeurs** (= gezanten van de Heilige Stoel in andere naties) → Vandaag de dag heeft de Paus nog steeds sterk diplomatieke banden
  - Paus **NAAST** keizer (unieke positie ⇔ Oosterse kerken)
    - Kon de leider van de Franken tot keizer maken
    - Zo wordt Rome sterker t.a.v. andere bisdommen in Europa
    - ! In Oosten: patriarch onder de keizer: Tsaar stond boven de patriarch

Ondanks crisissen overleeft het pausdom

- **1054: Oosters schisma**
  - Scheiding met orthodoxie: grote splitsing tussen Oost en West (orthodoxie en katholicisme)
  - Paus en oecumenisch patriarch excommuniceren elkaar (pas in **1964** na het Tweede Vaticaanse Concilie terug communicatie)
  - Breuk is tot op vandaag nog steeds niet overbrugd, maar welk verbeterd door oecumenische dialoog
- **1378 – 1417: Westers schisma**
  - Verschillende pausen in Avignon door conflicten
  - Maar uiteindelijk terug 1 paus in Rome (eenheid en onafhankelijkheid wereldlijke macht)
- **1517: Protestantisme** als hervorming (reformatie) van **Maarten Luther**
  - Eenheid van de Westerse christenheid gaat verloren
  - Luther had kritiek op de aflatenhandel van de christelijke kerk
    - Aflaten = kwijtschelding van straffen die de gelovige in het hiernamaals nog moet uitboeten → Mensen kwamen biechten en konden een aflaat krijgen, waardoor hun zonden werden vergeven (maar wel nog werden bestraft in het hiernamaals)
    - Begon een protestbeweging => hervormingen binnen de katholieke kerk

- Conflict tussen katholieken vs. protestanten (godsdienstoorlogen zoals tachtigjarige oorlog)
- Reactie: **contraformatie** door Concilie van Trente (1545-1563)
- Concilie van Trente: vergadering met alle bisschoppen, waar men enkele kritieken van Luther wel aannam en hierin verandering probeerden te brengen
- Ondanks conflict overleefd de katholieke kerk
- **1799: Napoleon 'Le dernier pap eest mort'**
  - Franse revolutie: veroverd grote delen van Europa, ook Pauselijke staten
    - Einde Ancien Régime waar alliantie tussen troon en altaar centraal stond
    - Franse troepen namen Rome in en namen de paus **Pius VI** gevangen
      - Stierf uiteindelijk door ziekte en zwakte → 'Laatste paus is dood'
  - Toch kwam Pausdom ook deze zware klap te boven
    - Onder Oostenrijkse protectie werd er een nieuwe paus gekozen (**Pius VII**)
  - 1804: Napoleon besloot keizer te worden en degradeerde de Paus tot een simpele figurant
    - Pius VII mocht enkel de kronen zegenen
    - 'Modus viventie' met kerk: heeft christelijke krachten nodig in zijn recht
  - 1815: Napoleon werd definitief verslagen in Waterloo
    - Congres van Wenen voerde restauratiebeweging door: kerkelijke visie wordt hersteld

Verlies van de wereldlijke macht (1870)

- Voor de Italiaanse eenmaking lagen de Kerkelijke Staten in de weg
  - Sommige hoopten dat Paus de motor zou zijn voor deze éénmaking
  - Maar velen zagen de Paus als een figuur dat weerstand bood tegen éénmaking
    - 'De paus bleek te zwak om de Italiaanse eenheid te creëren, maar sterk genoeg om een eenmaking tegen te gaan'
- Paus **Pius IX (1846-1878)**: Strijd tegen éénmaking Italië, moderne democratie en liberale vrijheden (Syllabus Errorum 1864)
  - Had de taak om samen met andere conservatieve krachten te strijden tegen alle moderne ideeën die ingang begonnen vinden na de Franse Revolutie
  - **Syllabus Errorum**: de kerk veroordeelt heel wat dingen die te maken hebben met moderne ontwikkelingen (lijst van opvattingen die kerk veroordeeld had)
- **1860: Risorgimento** (= proes van Italiaanse eenmaking) ging plots een versnelling hoger
  - Zuidelijke staten en alle pauselijke staten werden onder macht van de koning samengevoegd
  - Enkel de stad Rome bleef nu onder pauselijke controle
- Bedreigde positie van de paus: wat zou het lot van het pausdom worden?
  - Reactie van katholieken wereldwijd die zich rond hem schaarden
  - '**Ultamontanisme**' = autoriteit van de paus wordt benadrukt, men gaat in de strijd tegen de seculiere-liberale-democratische invloeden
  - Concilie werd samengeroepen => **Eerste Vaticaans Concilie** (werd uiteindelijk stopgezet)
    - Het principe van 'Pauselijke Onfeilbaarheid' werd daar aangenomen
    - Een pauselijke uitspraak is onfeilbaar wanneer...
      - 1) De Paus een uitspraak doet over de leer of over het moraal
      - 2) Hij de ex-cathedra spreekt en daarbij uitdrukkelijk die onfeilbaarheid inroept
    - Paradox: de politieke positie van de paus verzwakte, maar zijn binnenkerkelijke positie werd sterker dan ooit
    - Principe van onfeilbaarheid werd slechts 1 keer gebruikt (1948 door paus **Pius XII**)
    - Deel van de kerk scheurde zich af van Rome en stichtte de Oud-Katholieke Kerk

- **1870:** Uitbraak van de Frans-Duitse oorlog => Rome verliest wereldlijke macht
  - Rome werd de hoofdstad van het Koninkrijk Italië
  - Het Quirinaal (= pauselijke Paleis voor overname) werd nu bewoond door koning
  - De Paus en zijn volgers trokken zich noodgedwongen terug op de Vaticaanse heuvel

De Romeinse kwestie (1870-1929)

De Paus was niet langer een wereldlijke heerser

- **Begin van de 'Romeinse kwestie'**
  - Eengemaakte Koninkrijk Italië en de katholieke kerk worstelden over het toekomstige statuut van de Heilige Stoel (het Vaticaan)
  - De Paus stond onder de wereldlijke macht (de Italiaanse koning) → Paus beschouwde zich als 'gevangene in het Vaticaan'
  - Wereldwijd kwam daar reactie op: men ijverde voor een herstel van zijn wereldlijke macht
    - Waarom is herstel belangrijk? Hij moet supranationaal kunnen handelen en mag niemands onderdaan worden
    - Pausdom wou autonoom statuut, wou niet eindigen onder de wereldlijke macht zoals in het Oosten gebeurde
- **1929: Concordaat en Pact van Lateranen**
  - Tijdens het Fascistische regime van **Benito Mussolini (1922-1943)** kwam er een doorbraak in de strijd tussen de wereldlijke en de spirituele macht
  - **Concordaat** = overeenkomst tussen de Heilige Stoel en een bepaalde staat
  - Er werd niet ingestemd met het totalitaire regime van Mussolini, maar het concordaat regelde wel de rechten en vrijheden van de Kerk
    - Het regelde de verhoudingen tussen de Katholieke Kerk en de Italiaanse Staat
    - Regelde de internationale positie van de Heilige Stoel
    - De Paus werd soevereine heerser van Vaticaanstad
  - Concordataire regime is nog steeds van kracht, maar inhoud werd wel herzien in **1984**
- Dit internationale statuut geeft de heilige stoel de kans om zich te ontwikkelen tot een unieke speler op wereldniveau
  - Opnieuw een paradox: een evolutie waartegen de Paus en katholieken wereldwijd zich met al hun krachten tegen hebben verzet (verlies van de wereldlijke macht), bleek uiteindelijk een groot zegen voor het Pausdom
  - Bevrijd van de wereldse bekommernissen die kwamen kijken bij het opnemen van de wereldlijke macht, kon de paus zich volledig toeleggen op zijn pastorale, morele en spirituele rol
- In de geschiedenis van het Pausdom zijn er verschillende onwaardige figuren Paus geweest, maar dat is sinds het verlies van de wereldlijke macht niet meer het geval
  - Laatste pausen: **Johannes XXIII**, **Johannes-Paulus II** en **Franciscus**
  - Enige drie pausen die ooit door Time-magazine tot 'Man of the year' werden verkozen

Johannes XXIII en het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965)

Na de ambtsperiode van Paus **Pius XII** (werd vooral getekend door de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog) werd **Angelo Roncalli** onverwacht tot Paus verkozen → Atypisch parcours

- Diplomatieke carrière die hem in contact heeft gebracht met het Oosten en het Westen
- Heel wat gebeurtenissen voorafgegaan aan Pausdom: Vaticaanse gezant in Bulgarije en Turkije, tot nuntius benoemd in Parijs, benoemd tot Patriarch van Venetië

- **1958**: verkozen tot Paus ('**Johannes XXIII**')
  - **1958 – 1963**
  - Geliefde paus, ook buiten de katholieke kerk → 'Il papa buono'
  - Zette stappen naar vrede en verzoening met de communistische wereld
- Belangrijkste beleidsdaad van Paus was om een nieuw Concilie te organiseren
  - **Het Tweede Vaticaans Concilie (1963-1965)** met als doel de Kerk te helpen vernieuwen
  - Werd over 4 sessies in Rome gehouden
  - Belangrijkste resultaten van het Tweede Concilie waren:
    - Vernieuwing van de **liturgie** en invoering van de volkstaal
      - Moedertaal vooraan in plaats van Latijn
    - Een nieuw zelfverstaan van de Kerk: niet langer een hiërarchisch georganiseerde 'societas perfecta', maar een 'Volk van God' onderweg in de geschiedenis
    - **Bisschoppelijke collegialiteit**: een grotere rol voor de bisschoppen, naast de paus (meer 'synodaliteit', maar zonder 'onfeilbaarheid' aan te passen)
    - Een nieuwe verhouding tussen de niet-katholieke christelijke kerken (Katholiek kerk zou vanaf nu ook voluit deelnemen aan de oecumenische beweging die begin 20ste eeuw was gestart)
      - **Oecumenische en interreligieuze dialoog**
    - Een nieuwe verhouding met het Jodendom en de andere niet-christelijke godsdiensten
      - Positieve kijk op andere spirituele tradities
      - Anti-judaïsme werd verlaten (mede door Holocaust)
      - Dit alles met oog op dialoog, samenwerking en vreedevolle relaties
    - Een blik van sympathie naar de hedendaagse, moderne en democratische samenleving
    - Aanvaarden van de gewetens- en godsdienstvrijheid
    - Een kerk die de nadruk legt op haar rol als dienaar van de 'menselijke eenheid' (vredesrol)
  - **1963**: publicatie van zijn belangrijke encycliek '**Pacem in Terris**'
    - Mijlpaal binnen de ontwikkeling van het katholieke vredesdenken
    - Document waarin Paus nog eens uitlegde hoe je met het tweede Evangelie gaat streven naar eenheid en vrede
    - Rol in Cubacrisis: Paus stuurde Kennedy & Chroetsjev een brief waarbij hij vraagt om verzoening en eenheid om de oorlog te voorkomen

Paus Johannes XXIII stierf voor het einde van het Concilie, dat werd voortgezet en afgerond door zijn opvolger **Paulus VI (1963-1978)**

Johannes Paulus II (1978-2005) en de Geest van Assisi

Wie was **Karol Wojtyła**?

- Geboren in **1920** in Polen → Dus voor het eerst in vele eeuwen een niet-Italiaan die verkozen werd
- Vriendschap met joden
- Ervaring van Tweede Wereldoorlog → Koos om priester te worden
- Priester onder het communisme
  - Zijn ervaringen met het totalitaire communisme maakte van hem een vrijheidslievende en katholieke priester
  - Werd door druk machthebbers wel aartsbisschop van Krakau (**1964**) waardoor hij dus ook deelnam aan het Tweede Vaticaans Concilie

- Legde er sterk de nadruk op het belang van godsdienstvrijheid
  - Maar vond wel dat de Westerse bisschoppen over het algemeen te positief waren over de Westerse democratieën en hun kapitalistisch-liberale vrijemarkteconomie
- Werd uiteindelijk tot Paus verkozen ('**Johannes-Paulus II**')
  - Speelde een belangrijke rol in de val van het Communistisch Oostblok, de Val van de Berlijnse Muur (**1989**) en de eenwording van het Europese continent
    - Val van communisme door steun van de Paus en de president van de VS
  - Wojtyla gaf kritiek op het communistisch systeem => Aanslag op het leven de paus in **1981**
  - Visie van Johannes-Paulus II: 'Eén Europa: Europa van Atlantische oceaan tot Oeral'
    - Tot Oeral = voorbij Moskou → éénheid van Europa is noodzaak volgens Paus
    - Noodzaak voor christendom om te ademen door twee longen: de Latijnse en Byzantijnse wereld
  - **1989**: Polen kreeg als eerste Europese land een democratische regering
    - Polen is eerste steen die valt in Oost-Europese regimes en geeft dus toe aan dat Westerse idee van democratie
    - In dat najaar vielen de Oost-Europese dominostenen snel, vaak zonder geweld
      - Verdienste van deze Poolse Paus, die de nadruk steeds legde op geweldloosheid en dialoog
  - Samenspel met de Amerikaanse en Westerse regeringen
    - Maar verhinderde hem niet om een van de scherpste critici te worden van de uitwassen (onaanvaardbaarheden) van de kapitalistische markteconomie
  - Religie als kracht van vrede: '**Geest van Assisi**'
    - Paus nodigt in **1986** de leiders van de grote wereldreligies uit voor **Wereldgebedsdag voor de Vrede** in Assisi (Italië)
    - Interreligieuze dialoog en verstandhouding zijn onmiskenbare factoren voor wereldvrede
    - Eerste keer in de geschiedenis dat een paus in dialoog ging met 'niet-christelijke bondgenoten' → We moeten niet tegen elkaar strijden, maar elkaar steunen
      - Concrete invulling van **Nostra Aetate** (betere verstandhouding met andere religies)
    - Gaf dus reactie op de theorie van 'botsende beschavingen' en probeerde de groei van het religieuze extremisme te vermijden
  - Hierna bleef de Paus reizen om volkeren en landen te bezoeken
    - Niet enkel om de katholieke kerk te verdedigen en een christelijke boodschap uit te dragen, maar ook om landen en volkeren onderling te versterken en de wereldvrede te bevorderen
    - Eerste Paus die erin slaagde orthodoxe landen te bezoeken (Roemenië, Griekenland, ...)
      - Rusland en China heeft hij echter nooit kunnen bezoeken
        - Door moeilijke verstandhouding met het Patriarchaat van Moskou en de Chinese communistische machthebbers
    - Meermaals sprak de Paus ook de Verenigde Naties en het Europees parlement toe bij conflicten met de vraag naar wereldvrede
  - Na aanslagen 9/11 in **2001**: alles aan gedaan om te verhinderen dat dit zou uitmonden in een wereldwijde slash van christenen (Westen) tegen de moslims
    - Verzette zich ook heel hard tegen de Westerse plannen om oorlog te voeren tegen Irak in **2003** (zonder effect)

Franciscus (2013-heden)

- Over **Franciscus**:
  - **'Jorge Mario Bergoglio'**
  - Eerste niet-Europeaan en eerste jezuïet die tot Paus werd verkozen
- Legt nadruk op:
  - Eenvoud en soberheid
  - Directe taal die gelovigen tot het hart spreekt
  - Een communicatie die ook sterk met beelden en gebaren werkt
- **'Menselijke en urbane' periferie** komt centraal te staan
  - = Al wie in de marge van de samenleving en de globalisering leeft (armen, daklozen, zieken, ouderen, vluchtelingen, werklozen, ...)
  - Doet hij onder meer door zijn reisdoelen en door zijn benoemingen
    - Bezoek aan eiland Lampedusa (plek die symbool staat voor vele migranten en vluchtelingen), bezoek aan Griekse eiland Lesbos, ...
  - Op al zijn reizen schenkt hij aandacht aan de mensen en groepen in de marge
  - Aarzelt ook niet om te reizen door moeilijke gebieden
    - Bv. bezoek Bangui als hoofdstad van Centraal-Afrikaanse Republiek in **2015**
      - Speelde zich een bittere strijd af tussen de regering en verschillende militieën
      - Oorlog kende ook een religieuze component
    - Bv. reis naar Bangladesh in **2017**
- Ook in zijn benoemingen zet Franciscus de periferie centraal
  - Bv. kardinaalstitel gegeven aan sommige aartsbisschoppen uit perifere landen en bisdommen die nooit eerder een kardinaal hadden gekend
  - Omgekeerd geeft hij ook geen kardinaalstitel automatisch meer aan aartsbisschoppen van bisdommen die uit traditie of door hun belang vaak automatisch deze titel krijgen
- Gevolg: globalisering van het kardinalencollege, wat ten koste gaat van de traditionele Italiaanse-Europese-Westerse dominantie
- 'Bruggenbouwer'
  - Bv. Heilige stoel als facilitator voor de verzoening tussen de aartsvijanden Cuba en de VS onder president Obama (later teniet gedaan door Trump)
  - Bv. samenkomst van de Palestijnse en Israëliëse president in het Vaticaan voor gezamenlijke reflectie
- Ook stapje vooruit op oecumenisch en interreligieus gebied
  - Eerste paus die Russische Patriarch ontmoette (**2016**)
  - Eerste paus die het Arabisch Schiereiland bezocht (**2019**)
  - Ondertekening 'Human Fraternity' als ambitieus document over dialoog tussen moslims en christenen
  - Maar Rusland en China blijven voorlopig gebieden waar Paus niet naartoe zal gaan

Les 5: De Islam

De Islam, een complexe wereld

'De Islam' bestaat eigenlijk niet

- Veel complexer dan dat → grote wereld met ongeveer 1,6 miljard gelovigen
- Eenheid van 'umma' wordt beleden, maar in de praktijk zijn er verdelingen
  - o Belangrijkste onderverdelingen:
    - Soennieten en Sjiieten
    - Soefi's en Rigoristen
  - o 4 rechtsscholen binnen het Soennisme (grootste groep) → Hanafi, Hanbali, Maliki en Shafi'i
    - Elk op eigen manier invulling van 'het recht'
  - o Ook enkele nationale tegenstellingen (bv. Koerden vs. Turken)
- Christelijke Arabieren
  - o Kan je niet gelijkstellen aan de moslims (zitten vooral in Indonesië)

Leven van Mohammed

- **610**: **Mohammed** krijgt de eerste openbaringen van de Koran
  - o Geboren in Mekka (**570**) en gestorven in Medina (**632**)
  - o Hierdoor krijgt hij een zekere aanhang in Mekka
- Maar positie van volgelingen Mohammed wordt moeilijk in Mekka: al vrij snel krijgt hij het moeilijk, probeert met andere groepen in de SL samen te leven, maar dat lukt niet goed (daardoor moet hij vertrekken uit Mekka en gaat hij naar Medina)
- **622**: **Hidjra** – Uittocht naar Medina
  - o Er kwam veel kritiek op Mohammed en zijn volgers, waardoor ze gekozen hebben om te vertrekken uit Mekka
  - o Start Islamitische tijdsrekening
- 2 kanten in de Koran: **Mekka-verzen** (tolerant, inclusief, ...) en **Medina-verzen** (assertiever, gewelddadiger, ...)
  - o Interne discussie over welke nu als dominant gezien moeten worden
  - o Islam-minded moslims zullen verwijzen naar de Mekka-verzen als de juiste
- **630**: **Inname van Mekka** (onderwerping 'heren van Mekka')
  - o Na een lange periode is Mohammed met zijn volgers sterk genoeg en keren ze terug naar Mekka
- **632**: dood van Mohammed ('grootste Arabier ooit')
  - o Hoe verliep alles na zijn dood? **Kalifaten**

De Islamitische wereld

Historische Kalifaten

Er zijn hebben verschillende kalifaten geheerst, met als eerste de 'rechtgeleide' kaliefen (namen en data goed kennen!)

- **632 – 666**: Rashidun-kalifaat → vier 'rechtgeleide' kaliefen

- **Aboe Bakr** (schoonvader Mohammed)
- **Omar** (verovert Jeruzalem 6 jaar na dood Mohammed)
- **Oethman** (omajjadenclan)
  - Claimen dat opvolger gekozen moet worden binnen Omajjadenclan
- **Ali** (neef van Mohammed)
  - Claimen dat opvolger een familielid van Mohammed moet zijn
- **666-749**: Omajjaden-kalifaat (Damascus)
  - Maakte er een dynastie van (vader → zoon)
  - Damascus als centrum van de Islamitische wereld
  - Sterke militaire expansie van Islam
- **750-1258**: Abassiden-kalifaat (Bagdad als hoofdstad)
  - Weinig militaire veroveringen
  - Hoogstaande tolerantie, cultuur, wetenschap: stond op hoger niveau dan Westen
- **1258-1517**: Mamelukken-sultanaat (Cairo als hoofdstad) - vaak niet erkend
  - Door sommige wordt deze erkend als volgende kalifaat, maar niet door iedereen
- **1517-1924**: Ottomanenkalifaat (Ottomaanse Rijk, Istanbul als hoofdstad)
- **1924**: Afschaffing van kalifaat door **Atatürk**
  - Schok voor Islamitische wereld
  - Sindsdien verlangen binnen bepaalde groepen naar herstel kalifaat (~ succes IS)
    - Aboe Bakr roept zichzelf uit tot nieuwe kalief → veel moslims vinden dit niet kunnen, andere radicalen volgen dit nieuwe kalifaat

Snelle expansie van Islam in eeuw na Mohammed

- Rode stuk: tijd van Mohammed
  - Je ziet hoe snel dit uitbreidt
- Na dood Mohammed tot **732 (Poitiers)**
  - Als voorganger van **Karel de Grote**
  - Halt toegeroepen aan Islam in zijn gebied
- Dus in één eeuw is er een enorme verspreiding geweest van de Islam
  - Begonnen als godsdienst binnen een kleine groep mensen
  - Enorme expansie na dood Mohammed

Soennieten en Sjiieten

Sterke spanning die op vele plaatsen oorzaak is van grote conflicten

- Na dood Mohammed: wie wordt zijn opvolger? Conflict tussen 2 partijen
  - Sommigen zeiden: familieleden (= **Sjiieten**)
    - Vierde kalief na dood Mohammed was **Ali** (neef)
  - Anderen zeiden: opvolger moet gekozen worden (= **Omajjaden**)
    - Niet per se een familielid, maar gewoon kiezen tussen de besten
    - Afschaffen erfelijke dynastie
    - Derde kalief was van de Omajjaden
    - Slagen erin de erfelijke dynastie (**611-749**) op te leggen ten nadele van de partij van Ali
- **680**: Sjiieten verslagen bij Kerbala
  - Tragische dood van **Hoessein**, de zoon van Ali
  - Tot op vandaag herdacht door de Sjiieten
  - Ze hebben dit de Soennieten nooit vergeven
- Van in het begin van de Islamitische geschiedenis is er dus **Fitna** (chaos, geweld, verdeling, ...)
- Sjiieten – grootste strekking is ‘**twaalver-sjiisme**’ – twaalfde imam verdween spoorloos en zal terugkomen als ‘mahdi’
  - 12de opvolger is weggegaan en wordt als bevrijder gezien
- Geografische indeling:

Sjiieten (donkergroen) en Soennieten (lichtgroen)

Sjiisme

Sjiisme zocht revanche tegen Soennieten

- **969-1171**: **Fatimidische dynastie** (Egypte, Syrië)
  - Moeten onderspit delven van Soennieten, zijn niet sterk genoeg
- **1501-1722**: **Safawiden dynastie** (Perzië)
  - Perzië wordt tot op de dag van vandaag Sjiiesme
  - MAAR sjiietisme beperkt
- **1979**: Iraanse revolutie → strenge islamitische staat
  - Geeft heel veel aanzien aan Sjiisme, zorgt ervoor dat veel soennieten zich bekeren
- **2003**: Omverwerping Irak van Saddam met groeiende invloed van Sjiieten

Maar Soennisme wordt wereldgodsdienst en Sjiisme is beperkt (de minderheid binnen de grote Islamitische familie, ongeveer 10% van alle moslims wereldwijd)

- Maar Iraanse Revolutie van **1979** geeft wel wereldwijd prestige aan Sjiisme
  - Was geslaagd in iets wat de soennitische wereld nooit had gekund: het vestigen van een echte islamitische staat, waar de geestelijke macht boven de burgerlijke instellingen staat
  - Soms zijn er bekeringen bij Soennieten, maar blijft beperkt

- Vooral in Iran, Irak, Kusten van Syrië, Libanon, ... oefenen ze nog macht uit
  - Ook in Brussel is er een sjiitische moskee
- **Omverwerping Saddam in 2003**
  - Sinds de omverwerping van het regime van Saddam Hoessein (een soenniet) in Irak door de Amerikaans-Brits geleide coalitie, heeft het Sjiisme ook daar zijn positie opnieuw kunnen versterken
  - Vanaf dat moment is Iran een sjiitische islamitische republiek
    - Verhoogt prestige van de sjiieten: andere moslims worden sjiiet → Jaloerse soennieten
    - Wij maken nu mee dat het Sjiisme zich opnieuw versterkt
    - In de oorlogen in Syrië en Jemen spelen de tegenstellingen tussen sjiieten en soennieten een eersterangsrol

Kharidjieten

- Als **derde stroming** die altijd naast het Sjiisme en Soennisme heeft geleefd
  - Niet de kant van Ali genomen, maar ook niet die van de Soennieten
  - Extremen die zich van deze groepen gingen afzetten
  - Sterk identitaire strekking die op het verleden gericht is, eerder dan op de tolerante Islam
- Nieuwe invulling van de Islam: **radicaal monotheïsme** (iedereen staat onder God en ook enkel God mag vereerd worden)
  - Bv. Wahhabisme in Saudi-Arabië als institutionele vorm
  - Bv. geen 'heiligen', er mag enkel naar Allah gebeden worden
  - Vaak gewelddadig extreem
  - Verering profeten en heiligen
- Mensen die anders geloven (waaronder Soennieten en Sjiieten) = **Takfiri** (goddeloos)
  - 'Kharidjieten = door de Islam uitverkoren'
    - Vinden dat zij de ware Islam vertegenwoordigen
  - Duidelijk te zien bij huidige neo-kharidjieten, namelijk IS

Glorie en neergang van de moslimwereld

- De tijd van Mohammed en rechtgeleide kaliefen ('tijd van de vaders', salaf)
  - Gouden tijd volgens Salafisten
  - Gezien als de enige tijd waarin de Islam echt beleefd werd zoals het hoorde (erg mythische kijk op beginperiode islam)
    - Islamwereld was de toenmalige Westerse wereld ver vooruit op cultureel, wetenschappelijk en technisch vlak
    - Bagdad was toen één van de machtigste en mooiste steden ter wereld
- Ongetwijfeld heeft de islam in haar eeuwenlange geschiedenis gouden tijden gekend
  - **1258**: rampzalige vernietiging Bagdad door Mongolen
    - Dubbele interpretatie vanuit:
      - **Ad-Din Rumi**: reactie van God (soefisme, spirituele openheid)
      - **Taymiyya**: gevolg van een foute invulling van de Islam (Jihad, Takfir)
- Ook het Ottomaanse Rijk (Istanbul – Sublieme Porte) vormde tussen de **14de en 20ste eeuw** een baken voor de Islamitische suprematie
  - Beleefde tussen **1453 en 1686** zijn hoogtepunten en vormde een echte wereldmacht

Ottomaanse Rijk op zijn grootst (1683-1699)

Vormde een echte wereldmacht

- Er gold ook een zekere religieuze tolerantie door het systeem van de ‘**millet**’, dat een vorm van zelfbestuur toekende aan religieuze minderheden (Grieks-orthodoxe, Armeense, katholieke, joodse)
- Istanbul was een kosmopolitische hoofdstad waar alle minderheden hun plaats hadden en die ook grote culturele uitstraling had en tot de verbeelding sprak van tijdgenoten

Verval van het Ottomaanse Rijk

- Begon in de **19de eeuw** onder de Westerse expansie die gedreven werd door de industriële revolutie en veroverings/kolonisatiedrang, en onder de Russische expansiedrang
  - Ottomaanse Rijk, ondanks verdienstelijke moderniserings- en hervormingspogingen, als de ‘zieke man van Europa’
  - Het Ottomaanse Rijk kreeg de genadeslag tijdens de Eerste Wereldoorlog (**1914-1918**)
  - De doodstrijd van het Ottomaanse Rijk ging gepaard met vreselijke massamoorden op de christenen in het Rijk (Armeniërs, Grieks-orthodoxen, katholieken, ...)
- **1916**: verdeling van het Tweestromenland onder Frankrijk en Engeland (Sykes-Picot), waarbij Syrië/Libanon onder Franse invloed kwamen en Irak onder Britse
- Na het uiteenvallen van het Ottomaanse Rijk en de verwarrende periode nadien, met onder meer een massale uitwisseling van Turkse en Griekse bevolking, nam **Atatürk** het roer stevig in handen van het nieuwe Turkije
  - Hij wilde het moderne Turkije, naar Frans voorbeeld, vormgeven als een moderne, nationale (nationalistische) etnisch en cultureel homogene, seculiere lekenstaat.
  - Rekende zoveel mogelijk af met de Ottomaanse erfenis
    - De rijke soefi-traditie die het Ottomaanse Rijk kenmerkte, werd verwijderd ten voordele van een reguliere, soennitische, door de staat aangestuurde godsdienstbeleving
    - De rivaliteit tussen soefi en soenni vindt vandaag nog zijn weerslag
  - **Atatürk** besloot in **1924** ook het ‘kalifaat’ af te schaffen
    - De impact van die beslissing was groot: tot op vandaag leeft in bepaalde Islamitische kringen het verlangen naar een herstel van het Kalifaat
    - Als teken van politieke eenheid maar ook van het prestige en de eersterangsrol van de moslims op het wereldtoneel
    - **Abu-Bakr al-Baghdadi** riep nieuw Kalifaat uit in **2014** in naam van de terreurgroep Islamitische Staat (IS)
      - Had een wereldwijde impact op duizenden jonge moslims, die alles achterlieten om hun leven voor dat nieuwe Kalifaat te geven (trekken naar Syrië)
      - Nochtans ging het niet om een echt Kalifaat, omdat het door zo goed als geen enkele toonaangevende islamitische leider werd erkend
      - Maar hoe men het ook draait of keert, die politiek-religieuze instelling stond voor eenheid en prestige van de moslimwereld

Reactie: islamitische stromingen

'Islamisme' als reactie op de vernedering van de moslims

- De teloorgang van het Ottomaanse Rijk en andere Islamitische Rijken heeft de afgelopen honderd jaar tot sterke reacties geleid
- Frustratie duidelijk te zien bij het ontstaan van het '**islamisme**': een politieke ideologie die gebaseerd is op de Islam
  - Belangrijke persoon: **Mawdoedi (1903-1979)**
    - Was zich sterk bewust van de vernedering van de islamitische wereld door het Westen
    - Hij zag het islamisme als een derde weg tussen het kapitalisme en het communisme
    - De strijd was geestelijk en niet gewapend
    - Overtuigd van de denkwijzen van de islamitische cultuur
      - Keurde bv. de positie van de vrouw in de Islam goed (onderdanig)
      - Mens is onderdaan van Heilige Allah
    - Geen ruimte voor menselijke rede, creativiteit en vrijheid (↔ Westerse waarden)
      - De ware roeping van de mens is onderworpen zijn aan God
      - 'Clash van theologieën'
    - Startte een politieke beweging die onder andere bijdroeg tot de islamisering van de Pakistaanse staat
  - Ander belangrijk persoon: **Hassan El Bana (1906-1949)**
    - Oordeel: het islamisme is de enige weg vooruit voor de moslims en is een alternatief voor de strijd tussen kapitalisme en communisme
    - Stichtte in **1936** het **Moslimbroederschap ('Al Ikwaan')**
      - Doel: tot een authentieke islamitische maatschappij komen en onderlinge verdeeldheid bestrijden
    - Pleitte voor strenge zedelijke wetten (verbod alcohol, prostitutie, ...), versterking leger, enzovoort
  - Opvolger: **Sayyid Qutb (1906-1966)**
    - Radicaler en wilde zijn strijd niet alleen met politieke en vreedzame middelen voeren, maar ook gewapend
    - Moslimbroederschap ontwikkelde zich nog verder, vaak ondergronds
      - Vandaag: belangrijke rol in Egypte, Palestina en Tunesië
      - Internationaal vooral gesteund door Turkije en Qatar

De crisis van de Arabische wereld

- Landen waren vaak in handen van autoritaire regimes
  - Dictaturen/autoritaire regimes hielden (met Sovjet of Westerse steun) in de voorbije decennia de islamisten en moslimbroederschap onder dwang (Algerije, Tunesië, Egypte, Irak, Syrië, ...)
  - Bloedige repressie, gepaard met corruptie, sociale wantoestanden, ...
- Dit creëerde veel wanhoop bij mensen: ze konden zich niet vinden in die dictaturen
  - Islamisme werd een politieke uitgestoken hand voor bevrijding en gerechtigheid
- Democratische golf in deze landen
  - Democratie werd door sommige van deze autoritaire regimes steeds meer gezien als een belangrijke waarde
  - Maar wanneer de Islam dan leek te winnen bij de verkiezingen, werden de verkiezingen voortdurend stopgezet

- Dubbele standaarden: willen democratie hoog in het vaandel houden, maar moslims/islam mag wel niet winnen
- Geen democratie voor deze wereld?

Al Qaeda en 9/11

De spectaculaire terreuraanslagen op het World Trade Center (Twin Towers) in New York en op het Pentagon in **2001** hebben grote gevolgen gehad voor de islam en voor de relatie van de rest van de wereld (voornamelijk het 'Westen') met de moslims

- Gevolg: sterk wantrouwen tegenover de moslims onder de bevolking
  - Veel moslims voelden zich daarom ook minder thuis in Westerse samenlevingen
  - Ook op geopolitiek en militair vlak waren de gevolgen enorm
    - Maar enkele jaren later blijkt succes militaire operaties toch beperkt te zijn
- Strategie al Qaeda: gericht op de VS, uiteindelijk corrupte regimes in de Arabische wereld doen vallen en islamitische staat installeren
  - Terreur is tegenreactie om moslims terug op te wekken en de islam terug een sterke positie te laten innemen in de wereld
- Verschillende reactie op 9/11 (zie eerder)
  - 1) Anti-islamgevoelens stijgen wereldwijd – populismes stijgen
  - 2) Inval in Afghanistan – Taliban omvergeworpen
    - Maar weinig resultaat de dag van vandaag
    - Instabiel/drughandel/corruptie/Taliban komen terug en uitbreiding IS
  - 3) Inval in Irak 2003 – VS en Groot-Brittannië + enkele Europese landen

De Arabische Lente (2011)

- Voorspelling: Iraanse opstand van **2009**
- Tunesië:
  - Zelfverbranding Mohammed Bouazzizi 17/12/2010
  - Jasmijnrevolutie verjaagt president **Ben Ali** in **2011**
    - Zijn erin geslaagd om sterke leider af te zetten
  - Constituante en democratische verkiezingen
    - Islam proberen mee in de macht te krijgen (in internationaal debat)
  - Regering van seculieren/nationalisten/Ennahdha (islamisten)
  - 5 jaar later lijkt Arabische lente enkel gelukt in land waar het begon
- Egypte
  - Protesten op Tahirplein leiden tot vertrek **Mubarak** in **2011**
    - Dus ook hier snel kunnen zorgen voor vertrek leider door revoluties
  - Liberale revolutie wordt Islamitisch: 'un train peut en cacher un autre'
  - Presidentschap **Morsi 2012** – afgezet **2013**
    - Morsi was leider die dezelfde lijn volgde qua presidentschap als Mubarak (dus nadelig), maar werd wel al afgezet een jaar later

Van Lente naar burgeroorlogen

- Grote Arabische crisis door burgeroorlogen in verschillende landen
  - Irak, Syrië, Libië, Jemen
- Wie tegen wie? Vier assen
  - Sjiitische as en 3 assen van soennieten
    - Sjiitische as: Iran – Hezbollah – Assad
    - Soennieten 1: Turkije – Qatar – Moslimbroeders (rond Erdogan)
      - Suprematie van Turken over Arabieren
      - Probeert de Moslimbroeders te steunen om steun terug te krijgen
    - Soennieten 2: Saudi-Arabië – Egypte – Gen Haftar in Libië
      - Volledig gekeerd tegen Moslimbroeders
    - Soennieten 3: DAESH/IS en aanverwanten (gesteund door...)
      - Tegen as 1 en 2 soennieten

DAESH - Islamitische Staat (IS)

- Op 29 juni 1914 roept Abu Bakr al-Baghdadi zichzelf uit als nieuwe kalief in Raqqa (Syrië)
- Project – Appeal van herstel Kalifaat. Ambitie herstel moslimstaat, bestuur over heilige plaatsen van islam
- Oorsprong: Irak (cfr naam)
- Aanvankelijk gesteund door landen/groepen tegen Assad
- Ex militairen van Saddam versterken troepen IS
- Opmars in zomer van 2014 verrast iedereen – Mossoel
- Methodes: 21st eeuw – terreur + recruterende via sociale media
- 2017 IS militair verslagen. Wat na IS?
- Recente opmars jihadisme Afrika: Sahel – Noord-Mozambique

KU LEUVEN

Les 6: Interreligieuze dialoog en peace building

Religies: bron van oorlog of van vrede?

Overtuiging van velen dat religies aan de basis liggen van conflicten → Zou de mensheid beter af zijn zonder godsdienst?

- Absurditeit van de stelling
- Is atheïsme of godsdienst in opmars?
- Grote bloedbaden in 20ste eeuw veroorzaakt door seculiere ideologieën (nationalisme, fascisme, nazisme, communisme, ...)
- Religies: in staat om ook het beste in de mens naar boven te halen, maar soms ook – gemanipuleerd – om de slechtste passies naar boven te halen
  - ‘Ambivalence of religion’
- => Religie kan olie op het vuur zijn, maar ook water

Samenleven van religies

Grote wereldgodsdiensten zijn in antagonisme met elkaar vertrokken (christendom vs. jodendom – islam vs. jodendom en christendom)

- Jezus en Maria waren Joden en hun leerlingen ook
  - Christenen zien dit nu anders en nemen andere theorie aan, Joden zijn dit blijven geloven

- Ook Islam denkt dat het christendom en jodendom zijn afgedwaald van de ware godsdienst, het ware verhaal → de islam
- Normaal dat hier dus spanningen op staan
- 3 grote godsdiensten die vanuit hetzelfde punt zijn ontstaan, maar elk een eigen weg zijn ingeslaan

In de loop der eeuwen

Jodendom, Christendom en Islam als 3 grote godsdiensten

- Verketterden elkaar & bekampten en bestreden elkaar
  - Maar leefden ook naast en met elkaar (dreven handel, bestudeerden elkaar, ...)
- Islam en christendom: waarheidsaanspraken, missionair
- Periodes van tolerantie en intolerantie wisselden elkaar af
- Joodse minderheden overleefden in christelijke Europa (als tweederangsburgers, getto's, ...) maar werden geregeld slachtoffer van anti-judaïsme
- Christelijke en joodse minderheden overleefden in het Ottomaanse rijk (millet), elders minder

Middeleeuwse voorloper van dialoog: Franciscus van Assisi

Franciscus van Assisi (1182-1226)

- Pleziermaker, ridderideaal en droomde van kruistochten
- **Dubbele bekering:**
  1. Gekruiste persoon die hem leek toe te spreken met de woorden 'bouw mijn kerk terug op'
    - 'Blaas terug leven in mijn godsdienst'
  2. Kwam bedelaar tegen en omhelsde hem
    - Kreeg daardoor heel veel respect voor de armen
- Iedereen is een schepping van God, we zijn elkaars medemens (van Sultan tot de armen)
  - Hele nieuwe denkwijze in die tijd
  - Stond symbool voor christelijke armoede, vrede, dialoog en ecologie
- Ging in gesprek met de Sultan van Egypte (**Kamal al-Malik**) tijdens de 5de kruistocht (**1219**) om de Sultan te overtuigen de moslims te bekeren, niet via wapens maar wel via dialoog

Franciscus (met stigmata) bij Sultan Kamal al-Malik in 5de kruistocht (1219): een voorloper van interreligieuze dialoog

Vanaf de 19de eeuw

Amerikaanse en Franse revoluties maken een einde aan het Ancien Régime (waar band tussen kerk en staat cruciaal was)

- Moderne natiestaten gekenmerkt door het concept burgerschap ('citoyenneté'), liberale vrijheden (onder meer vrijheid van religie), emancipatie van de Joden en christenen
- **1830:** Ontstaan België als interessant gegeven
  - Laboratorium van het **katholicisme en liberalisme**
    - Combinatie van beiden: 'la liberté comme en Belgique'
  - Ervaring: katholieke kerk kan gedijen in liberale democratie
- Tijden van verhit nationalisme (de nieuwe godsdienst) en geen vervolgingen meer van minderheden op religieuze basis (wel op etnisch)
  - **Antisemitisme** volgt anti-judaïsme op

Idee van 'interreligieuze dialoog'

- **1893**: Congres van Chicago – 'World's parliament of religion'
  - o Eerste poging tot grootschalige multireligieuze dialoog
  - o Vooral christelijken (voornamelijk protestanten), veel oosterse godsdiensten (hindoes & boeddhisten) en ook 1 moslim
  - o In **1993** honderdste verjaardag gevierd, sindsdien om de 5 jaar vervolg
- Globalisering maakte dialoog tot noodzaak
  - o Samenzitten en tot consensus komen
  - o Religions for Peace (RfP) – World Conference of Religions for Peace (WCRP) sinds **1970**
  - o Wereldraad der Kerken: guidelines voor interreligieuze dialoog (**1977**)
- Initiatief voor dialoog vooral vanuit protestanten en boeddhisten: wat met de andere godsdiensten?

Islamitische zijde

Boost na 9/11: enorme stigma tegenover Islam na terreuraanslag

- Sindsdien poging tot dialoog: woude hier iets aan veranderen
- Belangrijkste initiatief: dialoog tussen **Juan Carlos** (voormalige Spaanse koning) en **Erdogan** (president van Turkije)
  - o Maar heeft niet veel teweeggebracht
- Ander initiatief: 'A common world' in **2007**
  - o Initiatief vanuit de Islam: 138 moslimintellectuelen schrijven een brief aan christelijke leiders om dialoog aan te gaan
  - o Nu telkens 1ste week van februari: World Interfaith Harmony Week waarin men als verschillende godsdiensten extra de nadruk legt op 'samenleven naast elkaar'
- KAICIDD (Saudi-Arabisch centrum in Wenen) in **2011**

Katholieke kerk: naar Nostra Aetate

Eeuwenlang: '**buiten kerk, geen heil**' ('nulla salus extra ecclesiam')

- 20-eeuwse revoluties:
  - o Oecumenische beweging: eenheid van christenen (naar eenheid van christenen)
    - Verschillende takken binnen christendom proberen samen te leven en te leren van elkaar met de eenheid als ideaal
  - o Ontstaan ruimte voor dialoog met Joden in **19de en 20ste eeuw**
    - Praktijken van Hitler leiden tot bezinning
  - o 'Moslims staan niet open voor christelijke boodschap' als ervaring missionarissen
    - Zoeken naar andere manieren om getuigend aanwezig te zijn
- => Leidt tot reflectie op Tweede Vaticaans Concilie (**1962-1965**)
- In eerste instantie met het Jodendom, maar ook met alle andere religies
  - o **Nostra Aetate (1965)** als baanbrekende verklaring
    - Heel vernieuwend: erkennen andere godsdiensten en kan begrijpen dat ook zij hun eigen waarheden en heiligen hebben
    - Maar wel nog een beetje spanning: christelijke boodschap blijven brengen
    - Willen wel gemeenschappelijke grond vinden met Joden en andere godsdiensten
    - Ook waardering Islamgeloof en stelt ruimte open voor dialoog

Nostra Aetate : over niet-christelijke godsdiensten

- “In onze tijd [Nostra Aetate], nu de mensheid steeds sterker **groeit naar een eenheid**, en de onderlinge betrekkingen tussen de verschillende volken zich steeds meer uitbreiden, bezint de Kerk zich dieper op haar **houding tegenover de niet-christelijke godsdiensten**. (...)
- De katholieke Kerk **wijst niets af van wat er aan waars en heiligs** is in deze godsdiensten. Met oprechte eerbied beschouwt zij die vormen van handelen en leven, die normen en leerstelsels, die wel in vele opzichten afwijken van hetgeen zijzelf gelooft en voorhoudt, maar toch niet zelden een straal weerkaatsen van de Waarheid, die alle mensen verlicht. Zijzelf echter verkondigt zonder ophouden en moet steeds blijven verkondigen de Christus, “*de weg, de waarheid en het leven*”, in wie de mensen de volheid vinden van het godsdienstig leven en in wie God alles met zich heeft verzoend. Zij spoort daarom haar kinderen aan om met voorzichtigheid en liefde, **door een dialoog en door samenwerking** met de **volgelingen van andere godsdiensten**, en daarbij altijd het getuigenis gevend van christelijk geloof en leven, de geestelijke en morele goederen en ook de sociaal-culturele waarden, die deze godsdiensten bezitten, te erkennen, te bewaren en te bevorderen.
- Omdat dus Christenen en Joden zo'n groot gemeenschappelijk geestelijk erfgoed hebben, wil deze heilige Synode hen aanmoedigen en op het hart drukken, **elkaar beter te leren kennen en meer te leren waarderen**, vooral door middel van Bijbelse en theologische studies en door een broederlijke dialoog.
- Al is het waar, dat de Joodse gezagsdragers met hun aanhangers hebben aangestuurd op de dood van Christus, toch mag wat tijdens zijn lijden is misdreven niet alle Joden van die tijd zonder onderscheid en evenmin de Joden van onze tijd worden aangerekend. En al is de Kerk het nieuwe volk Gods, toch mag men de **Joden niet voorstellen als door God verworpen of als vervloekt**, alsof dit zou zijn af te leiden uit de H. Schrift. Laten dus allen vermijden, in de catechese en bij de prediking van het woord Gods ook maar iets te leren, dat niet in overeenstemming is met de waarheid van het Evangelie en met de geest van Christus. Bovendien **betreurt de Kerk**, die alle **vervolgingen** tegen welke mensen ook veroordeelt en die het erfgoed, dat zij met de Joden gemeen heeft, niet kan vergeten, alle **haatgevoelens, vervolgingen en uitingen van antisemitisme gericht tegen de Joden**, in welke tijd en door wie ook; en zij wordt hierbij geleid niet door politieke overwegingen, maar door godsdienstige evangelische liefde.
- De Kerk beschouwt ook met **hoogachting de moslims**, die de éne, levende en uit zichzelf bestaande, barmhartige en almachtige God aanbidden (...) Hoewel zij Jezus niet als God erkennen, vereren zij Hem toch als profeet, en zij eren zijn maagdelijke Moeder Maria (...). Bovendien verwachten zij de dag van het oordeel (...). Daarom staat een hoogstaand zedelijk leven bij hen zeer in achting en vereren zij God, vooral door gebed, aalmoezen en vasten.
- Mogen ook in de loop der eeuwen tussen **christenen en moslims veel onenigheid en vijandschap zijn voorgekomen**, de heilige Synode spoort thans allen aan het verleden te vergeten, zich ernstig toe te leggen op **wederzijds begrip**, en gemeenschappelijk de sociale rechtvaardigheid, de zedelijke waarden, **de vrede en de vrijheid te verdedigen en te bevorderen** in het belang van alle mensen.
(Nostra Aetate, 28/10/1965)

Van Nostra Aetate naar Assisi (1986)

Met de ‘**Wereldgebedsdag voor de Vrede**’ in Assisi op **27 oktober 1986** gaf Paus **Johannes Paulus II** aan Nostra Aetate concrete invulling

- Omringt door leiders van verschillende godsdiensten (bv. enkele Oosterse leiders, maar ook orthodoxie en jodendom waren aanwezig)
- Paus t.o.v. Islam: dialoog met moslims echt op een ander niveau gebracht
  - Bv. bezoek aan Moskee
  - Ook huidige paus heeft onlangs laten weten dat hij Irak zal bezoeken na corona (eerste paus in Irak)

Wat was er nieuw aan Assisi 1986?

- Paus neemt leiderschap op zich in interreligieuze dialoog
  - Het is de paus die hierin initiatief neemt
- ‘Vrede’ als onderwerp binnen gesprekken (centrum in dialoog)
  - Dat in tijden van conflicten (bv. Koude Oorlog)
  - Niet over theologie of politiek
- Sterk oecumenisch moment van spirituele en christelijke eenheid
- Maar zoeken naar wegen voor samenwerking en eenheid tussen godsdiensten kwam te vroeg
  - Gebeurtenissen zoals 9/11 en andere aanslagen die later volgden
- Kritieken:
  - Traditionalisten: vrees voor syncretisme (menging van alle religieuze overtuigingen)/relativisme
  - Progressieven: niet ver genoeg – samen bidden?
  - Critici: waar zijn de resultaten?

Maar je kan wel stellen dat de weg die toen afgelegd werd naar dialoog heel vruchtbaar was

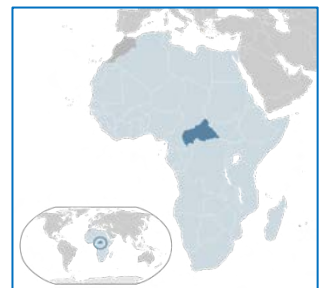
- Bv. teruggaan naar Assisi nu als normaliteit voor Pausen
- Grote dynamiek te zien met tal van lokale initiatieven
- ‘Peace in the Future’ (2014)
- ‘Thirst of Peace’ in Assisi (2016)

Case study: Centraal Afrikaanse Republiek

Central African Republic (CAR)

- Hoofdstad Bangui (meer dan de helft van de bevolking)
- Talen: Frans en Sango
- Oppervlakte: 623.000 km²
- Bevolking: ca 5,4 miljoen (8,7 km²)
  - Christenen: ca 50%
  - Moslims: ca 15 %
  - Traditioneel: overige
- **2004-2007**: burgeroorlog → politieke strijd krijgt religieuze inslag
  - Complex politiek conflict met religieus-culturele inslag
- **2012-2014**: tweede burgeroorlog Séléka (m) – Anti-Balaka (chr)
- 24/3/2013: inname hoofdstad Séléka verdrijft pres F. Bozizé
- Franse militaire operatie Sangaris **2013** voorkomt genocide
- **Michel Djotodia** president (**2013-2014**) – nadien overgangspresidentschap
- Politieke bemiddeling in Brazzaville leidt tot vredesakkoord
- Maar voor verzoening is meer nodig → Optreden van ‘les saints de Bangui’

Vredeproces ondersteund van buitenaf

Ook Paus **Franciscus** neemt initiatief

- Bezoek moskee in Bangui
  - Gevaarlijke en arme plek, maar ging er toch opzoek naar dialoog
- Bezoek Abu Dhabi
  - Miljoen katholieken die Paus kwamen bezichtigen
  - Men was zich niet echt bewust van het aantal katholieken die nog aanwezig waren binnen dit kerngebied
    - Kerngebied stond symbool voor ontstaan en verspreiding Islam
    - Was voor Islam een soort kennismaking met het katholicisme in hun gebieden
  - Ondertekening document '**Human Fraternity**' met leider → creëren dialoog
    - Belangrijkste islamitische-christelijke tekst ooit op dit niveau

Les 7: Plaats van religie in een seculiere samenleving? Hoe kan het samenleven tussen godsdiensten verlopen?

Naar een beschaving met het 'samenleven' – Hoe organiseer je zo een samenleven?

Geen kerststal in het gemeentehuis van Holsbeek

→ Maatschappelijke discussie

1. Hoe neutraal moet de publieke ruimte zijn?
  - Hoe kan het best samengeleefd worden?
  - Men gaat ervan uit dat een publieke ruimte neutraal moet zijn, terwijl het kerstverhaal wijst naar Jezus en religieus bepaald is
2. Christelijke symbolen aanstootgevend voor andersdenkenden?
  - Vooral door moslims zo bevonden
3. Onze cultuur verdedigen?
  - “Westen = christelijke wortels, dus mag je niet wegsteken”

Liberaal seculiere democratie en samenleven

Liberaal (oude liberale vrijheden) seculiere democratie → mengeling van 2 principes:

- **Scheiding tussen kerk en staat:** wat betekent het?
  - Gaat de staat zich dan niet moeien met religieuze gegevens
  - Erkent de kerk dan de politieke autonomie?
  - “Geef aan de Keizer wat de Keizer toekomt. Geef aan God wat God toekomt.” (Evangelië volgens Matteüs 22, 21)
    - In de loop van de geschiedenis toch sterk verbond tussen wereldlijke en geestelijke macht (Byzantijns en Latijns model)
- **Vrijheid van Godsdienst**
  - Grondrecht vastgelegd in Franse Revolutie, liberaal gedachtengoed
  - Naast vrijheid van meningsuiting en vereniging
  - Godsdienst heeft te maken met het ultieme, het gaat hen het meest ter harte (los van meningsuiting en vereniging)

- Belgische grondwet, art. 19: “De vrijheid van eredienst, de vrije openbare uitoefening ervan, alsmede de vrijheid om op elk gebied zijn mening te uiten, zijn gewaarborgd, behoudens bestraffing van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden worden gepleegd.”
- Art. 9 EVRM
- Wordt nooit van afgeweken, ook nu tijdens corona zelfs uitzonderingen
- Vb. Raad van State sprak zich uit tegen verbod op eredienst (coronamaatregel): klacht Joodse organisatie
  - Maar 10 mensen op eredienst nu
  - Geldige eredienst: minimum 10 mannen aanwezig zijn
  - Raad van State: er mogen terug 15 mensen deelnemen

Principes geven aanleiding tot **sterk verschillende modellen** in Westerse democratieën

- Verenigde Staten: “God bless America”
- Frankrijk: totale scheiding tussen kerk en staat: “Loi de la séparation” (1905)
  - Staat betaalt niks voor de kerk, toch worden er elke zondag religieuze uitzendingen op openbare tv gebracht
- Malta: katholicisme staatsgodsdienst (in geen enkel andere lidstaat)
- UK: Engelse koning(in) = hoofd van de Church of England

Twee grote verschillende modellen

1. **Frans laïcité**: nu ook verbod op religieuze tekenen in de publieke ruimte (vooral school – republikeinse instelling par excellence)
  - Publieke ruimte moet religieus neutraal zijn
  - Debatten: bourkini, hallal, vrouwen weren in publieke ruimte
2. Daartegenover **communautaristische model in UK**: veel meer ruimte voor beleving godsdienst in publieke ruimte (cfr. migration-officer met hoofddoek; agent met sikh-tulband; moskee met muezzin in Dewsbury; ...)
  - Politie mag onder uniform religieuze kledij dragen
  - Focus meer op doel: gewetensvrijheid van de burger; wederzijds respect stimuleren

In België: origineel model (uniek in Europa)

- Tussen UK en Frans model
- **Scheiding kerk en staat, wil niet zeggen dat er een scheiding is tussen geloof en samenleving**
  - Vb. christendemocratie, rol van katholieke instellingen in onderwijs, gezondheidszorg, welzijnswerk (vb. Sint-Vincentius), christelijke mutualiteit (→ in kader van zuilvorming)
  - Christenen hebben een grote rol gespeeld in het ontwikkelen van Vlaanderen, waar Vlaanderen in excelleert werd aangezet door christenen
    - Men mag dit niet zomaar onder de mat vegen
- Uniek: **staat subsidieert erkende religies en levensbeschouwingen**; meervoudigheid erkent door de staat vaak vanaf prille begin België (1830)
  - Bedienaars van de eredienst worden als ambtenaren betaald door de staat
    - Dit is heel uitzonderlijk (!)
  - Rooms-Katholieke kerk, protestantisme, orthodoxe kerken, jodendom en islam
  - Binnenkort waarschijnlijk: boeddhisme (regeerakkoord Vivaldi 2020)
  - Nog niet: oud-Oosterse kerken (zoals de Armeense kerk)

Islam in Europa vormt nieuwe test

- Westerse liberale seculiere model is niet uniform en is er niet zonder slag of stoot gekomen
  - Vb. Godsdienstoorlogen en joodse minderheden
  - In België katholieken vs. vrijzinnigen – schoolstrijd, cultuurpact, ...
- Islam brengt nieuwe discussies met zich mee: boerka-verbod (veiligheidsprincipe)
  - Hoofddoeken-verbod voor ambtenaren in Antwerpen (neutraliteit)
  - Verbod op onverdoofd slachten (VL + W: geen uitzondering toegestaan voor ritueel slachten – afweging dierenrechten en godsdienstvrijheid)
  - Besnijdenis jongens? Fysieke integriteit van iemand geschonden, verminking

Wat is de juiste afweging?

- **Intentionaliteit**
  - Waarom dragen vrouwen een hoofddoek? Is het een teken van onderwerping door de man? Of juist een teken van vrijheid? Vele mondige islamitische vrouwen staan op en zeggen dat het een individuele keuze is
  - Dus: verhullen of tonen?
  - Staat heeft wel boerka's verboden → totaal niet liberaal
    - Staat krijgt moslims niet onder controle zoals ze de christenen onder controle hebben kunnen krijgen
- **Neutraliteit?** “Compliments of the season’ beter dan ‘merry christmas’? Moslims appreciëren meer het tweede
  - Neutraliteit is niet de beste manier om de islam te integreren, maar juist respect opbrengen voor de eigen geloofsachtergrond => conversatie nodig
  - Moslims zouden misschien meer kunnen leven met een land dat uitkomt voor hun religie dan met een land dat neutraal is
  - Mogen christenen klokken luiden? Mogen de moslims dat dan ook met Muezzin? Ofwel allebei, ofwel geen, ofwel zeggen dat er waarde gehecht wordt aan de klokkentoren door iedereen
- Komst van nieuwkomers met islamitische achtergronden stelt bepaalde ethische aspecten meer op scherm (rol van de vrouw; homoseksualiteit, ...) → Wat doen we daarmee?
  - **John Rawls:** “overlapping consensus” (liberale visie) → bepaalde waarden waarover men het eens is, kunnen op verschillende manieren worden gelegitimeerd, zowel christelijk, seculier, moslim (vb. gelijkheid tussen man en vrouw)
  - **Charles Taylor:** ‘reasonable accomodation’ (pragmatische houding dan Rawls)
    - Basisidee: “Equality sometimes demands differential treatment”
    - Wanneer een bepaalde waarde voor een bepaalde geloofsgemeenschap essentieel is en voor de andere niet, dan moet je dat alsnog respecteren
    - Vb. niet eten van varkensvlees is voor joden/moslims belangrijker dan voor christenen/niet-gelovigen het recht hebben om dat wel te doen → in multiculturele settings (vb. scholen, ziekenhuizen, ...) geen varkensvlees; vliegtuig: chicken or beef? Geen aanstoot geven, alle partijen blij
    - Ook dit lokt agressieve reacties uit, waardoor “varkensvlees eten” een soort identitaire marker wordt van christelijke identiteit (vb. pegida gaat bbq'en met varkensvlees voor moskee)

→ Er bestaan geen vaste antwoorden op, dus moeten we constant in conversatie blijven gaan

Examen

Wat studeren voor het examen?

- College 1: slides en notities/lesrecordings
- College 2: slides, notities/recordings, artikel Johan Verstraeten
- College 3: Oosters Christendom (slides, notities/recordings, reader)
- College 4: Latijns Christendom (slides, notities/recordings, reader)
- College 5: Islam (slides, notities/recordings, reader)
- College 6: Dialoog (slides, notities/recordings)
- College 7: Samenleven (slides, notities)
- Lectuur van 1 Boek: hoofdgedachte kennen
- (Opinieartikels op Toledo, reader dienen als achtergrond – geen ‘leerstof’, kunnen uw antwoorden wel stofferen)

10 vragen: Waar of niet? Geen giscorrectie, wel een lijntje invullen waarin we het antwoord verklaren (5 punten)

- Vb. “Alle protestantse kerken in Duitsland stemden in met het Hitlerregime”
  - Niet waar: alvast de Bekennende Kirche met ondermeer Dietrich Bonhoeffer voerde actief oppositie tegen het Nazi-regime
  - NIET: “omdat niet alle protestanten akkoord gingen met nazisme” (= parafraseren)

10 meerkeuzevragen (5 punten)

- Vb. “Het denken over de relatie tussen de katholieke kerk en de hedendaagse wereld onderging een grondige verandering met
  - A) het Eerste Vaticaans Concilie
  - B) het Tweede Vaticaans Concilie
  - C) het Concilie van Trente

3 open vragen (6 punten)

- Bv. In het woord ‘Grieks-orthodox’ dekt het woord ‘Grieks’ een dubbele lading. Leg uit.
  - A) ‘Grieks’ als synoniem voor ‘Byzantijns’. Hier dekt het woord een universele lading. Zo is het ‘Grieks-orthodoxe patriarchaat’ van Constantinopel het ‘Oecumenisch patriarchaat’. Hier heeft het woord een supra-nationale betekenis.
  - B) ‘Grieks’ als adjectief voor alles wat met Griekenland als natie-staat te doen heeft. ‘Grieks’ dekt hier meer een specifieke, etnisch-culturele lading (cfr ‘Helleens’). ‘Grieks’ heeft hier vooral een nationale betekenis.

Eén beeldvraag (telkens 2 punten)

- Wat ziet u hier?
  - Een afbeelding van Sint-Franciscus op bezoek bij de Sultan, in het Egyptische Damiette, in volle vijfde kruistocht (13e eeuw)
  - Ze gingen een hoffelijke dialoog aan over het geloof
  - De Heilige Franciscus geldt als een voorloper van interreligieuze dialoog.

Een inzichtsvraag (2 punten)

- Waarbij ook persoonlijke mening kan meegegeven worden
- Motivatie met inzichten verworven op basis van de cursus

Stelling. "Het dragen van een hoofddoek in katholieke scholen moet worden verboden door de overheid"

Becomentarieer

- Vrijheid van godsdienst
- Vrijheid van onderwijs (Inrichtende Machten beslissen)
- Waarvoor staat dragen van een hoofddoek (ambivalentie?)
- Is er sprake van groepsdruk?
- Proportionaliteit van de maatregel

Vraag over boek literatuur

- Eén inzichtsvraag (2 punten)
  - Vb. Stelling becommentariëren waar u inzichten uit de les en inzichten uit het boek kunt combineren
  - Vb. "god is een vluchteling": becommentarieer de titel